

27.6.2019

EOAK/5916/2018

Ratkaisija: Apulaisoikeusasiamies Maija Sakslin

Esittelijä: Esittelijäneuvos Tapio Rätty

LAMUJOEN PERHEKODIT, OJANTAKASEN PERHEKOTI

Tarkastuspöytäkirja

Aika: 20. - 21.11.2018

Paikka: Lamujoen perhekodit, Ojantakasen perhekoti, Pulkkila

**Läsnä: Oikeusasiamiehen kansliasta:
esittelijäneuvos Tapio Rätty
vanhempi oikeusasiamiehensihteeri Riikka Jackson**

**Pohjois-Suomen aluehallintovirastosta:
sosiaalihuollon ylitarkastaja - - -**

**Tarkastuskohteesta:
perhekodin johtaja - - -
kasvatusjohtaja - - -
palvelupäällikkö - - -**

1 YLEISTÄ

1.1 Perusteet tarkastukselle

Tarkastus tehtiin apulaisoikeusasiamies Maija Sakslinin määräyksestä ja se tehtiin ennalta ilmoittamatta.

Tarkastus tehtiin yhdessä Pohjois-Suomen aluehallintoviraston kanssa. Aluehallintovirasto oli ilmoittanut omasta tarkastuksestaan laitokselle etukäteen.

Oikeusasiamiehen toimivalta ennalta ilmoittamattomaan tarkastukseen selvitettiin laitoksen johdolle. Laitoksen johtoa pyydettiin selvittämään laitoksen henkilökunnalle tarkastuksen tarkoitus ja oikeusasiamiehen toimivalta.

Perustuslain 109 §:n mukaan oikeusasiamiehen tulee valvoa, että tuomioistuimet ja muut viranomaiset sekä virkamiehet, julkisyhteisön työntekijät ja muutkin julkista tehtävää hoitaessaan noudattavat lakia ja täyttävät velvollisuutensa. Tehtäväänsä hoitaessaan oikeusasiamies valvoo perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutumista.

Eduskunnan oikeusasiamiehellä on perustuslain 111 §:n mukaan oikeus saada salassa pidettäviä tietoja laillisuusvalvonnan kohteilta. Viranomaisen tai muun valvottavan on asianmukaisesti annettava totuudenmukaisesti kaikki asiaan vaikuttavat tiedot ja selvitykset.

Oikeusasiamiehestä annetun lain mukaan oikeusasiamies toimittaa tarpeen mukaan tarkastuksia perehtyäkseen laillisuusvalvontaansa kuuluviin asioihin. Erityisesti hänen on toimitettava tarkastuksia vankiloissa ja muissa suljetuissa laitoksissa valvoakseen niihin sijoitettujen henkilöiden kohtelua.

Tarkastuksen yhteydessä oikeusasiamiehellä ja hänen määräämällään eduskunnan oikeusasiamiehen kanslian virkamiehellä on oikeus päästä valvottavan kaikkiin tiloihin ja tietojärjestelmiin sekä oikeus keskustella luottamuksellisesti tarkastuskohteen henkilökunnan sekä siellä palvelevien tai sinne sijoitettujen henkilöiden kanssa.

Eduskunnan oikeusasiamies on nimetty YK:n kidutuksen ja muun julman, epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen vastaisen yleissopimuksen valinnaisen pöytäkirjan (OP-CAT, Optional Protocol of the UN Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment) tarkoittamaksi kansalliseksi valvontaelimeksi. Tässä ominaisuudessa oikeusasiamies tekee tarkastuksia kaikkiin niihin paikkoihin, joissa pidetään tai voidaan pitää vapautensa menettäneitä. Tehtävä mahdollistaa ulkopuolisten asiantuntijoiden käyttämisen tarkastuksilla.

Pääpaino tehtävässä on ennalta ehkäistä vapautensa menettäneiden huonoa kohtelua mm. antamalla viranomaisille suosituksia, joiden tarkoituksena on parantaa vapautensa menettäneiden henkilöiden kohtelua ja oloja. Oikeusasiamies raportoi kansallisena valvon-aelimenä havainnoistaan vuosittain eduskunnalle, suljettujen laitosten toiminnoista vastaaville viranomaisille sekä YK:n kidutuksen vastaiselle alakomitealle (SPT, Subcommittee for the Prevention of Torture).

Yleissopimuksen valinnaisessa pöytäkirjassa vapauden menetyksellä tarkoitetaan kaikenlaista säilöönottoa, vangitsemista tai henkilön asettamista julkisen tai yksityisen valvonnan alaiseksi lainkäyttö-, hallinto- tai muun viranomaisen määräyksen nojalla tai viranomaisen kehotuksesta, suostumuksella tai myötävaikutuksella ilman mahdollisuutta vapautua omasta tahdostaan. Siten yleissopimusta sovelletaan myös lastensuojelulain perusteella laitoksiin sijoitettuihin huostaanotettuihin lapsiin (HE 182/2012 vp).

Tarkastuksen tarkoituksena oli tutustua laitoksen tiloihin ja toimintatapoihin sekä arvioida lasten perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista. Tarkastuksella arvioitiin erityisesti lastensuojelulain tarkoittamien rajoitustoimenpiteiden käyttöä ja lasten kohtelua. Tarkastus kohdistui myös siihen, miten lapsen oikeus keskustella luottamuksellisesti sosiaalityöntekijänsä kanssa on toteutunut.

Tämä pöytäkirja perustuu tarkastuksella havaittuihin ja kuultuihin seikkoihin. Tämä tarkoittaa sitä, että pöytäkirjassa arvioidaan vain niitä menettelyjä, jotka oikeusasiamiehestä annetun lain mukaan antavat aihetta ohjata valvottavaa lainmukaiseen menettelyyn tai kiinnittää valvottavan huomiota hyvän hallintotavan vaatimukseen tai perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista edellyttäviin näkökohtiin. Siltä osin, kuin jotain menettelyä ei ole arvioitu pöytäkirjassa, ei voi kutenkaan tehdä sellaista päätelmää, että apulaisoikeusasiamies olisi todennut menettelyn lain mukaiseksi.

Pöytäkirjaan on lisäksi sisällytetty tarpeellisin osin eri valvontaviranomaisten aiempia Ojantakaisen perhekotia koskevia valvontakannanottoja.

1.2 Ojantakasen perhekoti

Ojantakasen perhekoti toimii laitosluvalla ja sijaitsee lähellä Pulkkilan keskustaa. Laitoksessa on kaksi asumisyksikköä Noviisi ja Nestori. Sijoitettuja lapsia oli tarkastushetkellä yhteensä 16. Jokaisella lapsella on oma huone. Lapset ovat saaneet sisustaa ne itse.

Laitoksen pihapiirissä on laitoksen vastuuhenkilöiden perheen koti, jonka yhteydessä on vieras-tilat. Vierastiloissa on laitokseen sijoitettujen lasten vanhempien tai muiden läheisten henkilöiden mahdollisuus yöpyä.

Ojantakasen perhekotiin kuuluu myös Mäkituvan asumisyksikkö sekä itsenäistymisasunnot.

Laitokseen on sijoitettu 9-17-vuotiaita lapsia. Osa lapsista on sijoitettu laitokseen avohuollon tukitoimena.

1.3 Tarkastuksen yhteydessä pyydetty aineisto

Sijoitetut lapset ja sijoitusperusteet
Useiden eri lasten päivittäiskirjauksia sekä rajoituspäätöksiä

1.4 Keskustelut sijoitettujen lasten kanssa

Tarkastuksella keskusteltiin henkilökohtaisesti yhteensä 14 lapsen kanssa.

Tarkastuksella käytiin myös Mäkituvan asumisyksikössä. Mäkituvassa keskusteltiin kolmen lapsen kanssa.

Lapset kertoivat tarkastajille omakohtaisesti omasta tilanteestaan, yksikköjen käytännöistä ja sijaishuollon käytännön järjestämisestä Ojantakasessa. Keskustelut toteutettiin siten, että lapset kertoivat omin sanoin niistä asioista, joita he halusivat ottaa esille. Lapsille esitettiin myös tarkentavia kysymyksiä.

1.5 Vastatoimien kieltö

Oikeusasiamiehestä annetun lain 1 a luvun 11 h §:n mukaan kansalliselle valvontaelimelle tietoja antaneelle ei saa määrätä rangaistusta tai muuta seuraamusta tietojen antamisen perusteella.

Lasten kanssa keskusteltaessa heille ilmoitettiin, että he voivat ottaa yhteyttä tarkastajiin, mikäli heihin kohdistetaan seuraamuksia tarkastuksen johdosta.

Lapsille ilmoitettiin, että he voivat olla yhteydessä tarkastajiin myös muissa heidän sijaishuollonsa järjestämiseen liittyvissä asioissa.

Lapsille annettiin oikeusasiamiehen esittelyvihkonen ”Voiko oikeusasiamies auttaa” sekä tarkastukseen osallistuneiden esittelijöiden yhteystiedot (sähköpostiosoite ja puhelinnumero).

Henkilökuntaa muistutettiin vastatoimien kiellosta.

1.6 Keskustelut laitoksen vastuuhenkilöiden kanssa

Tarkastuksen alussa keskusteltiin laitoksen johtajan, kasvatusjohtajan sekä palvelupäällikön

kanssa. Keskusteluissa käytiin läpi tarkastuksen kulkua sekä lasten kuulemisen ensisijaisuutta. Tässä yhteydessä kerrottiin myös, mikä on aluehallintoviraston rooli tarkastuksella.

Ensimmäisenä päivänä keskusteltiin myös kahden työntekijän kanssa.

Toisena tarkastuspäivänä keskusteltiin useiden tuntien ajan laitoksen edellä mainittujen vastuuhenkilöiden sekä laitoksessa olevan koulun opettajan kanssa.

1.7 Tilat

Ojantakasen perhekodin tilat sijaitsevat vanhassa maalaisrakennuksen ala- ja yläkerrassa. Alakerrassa sijaitsee toimistotilat, keittiö sekä osa lasten huoneista. Yläkerrassa on lasten koulu (pienryhmä) sekä lasten huoneita. Kellarikerroksessa on harrastustiloja, sauna sekä kuivaushuone. Vierashuone sijaitsee vastuuhenkilöiden asuinrakennuksessa.

Pihapiirissä on kanala sekä hevostalli. Lapset osallistuvat kohtuullisessa määrin myös eläinten hoitoon. Laitoksessa on oma emäntä, joka huolehtii päivittäisestä ruuanlaitosta.

Pulkkilan keskustaan on matkaa noin kilometri. Keskustassa on koulu sekä perhekotiin kuuluva Mäkituvan tukiasumisyksikkö.

1.8 Esteettömyys

Alakerran tilat olivat esteettömiä, mutta pääsy taloon esimerkiksi pyörätuolilla ei havaintojen mukaan ollut mahdollista. Yläkerran tiloihin ei ollut esteetöntä pääsyä. Yläkerran tilat sinänsä olivat muutoin esteettömiä.

1.9 Laitoksen koulu

Lapsilla on oikeus saada opetusta joko laitoksessa tai sen ulkopuolella. Lapsen oikeus opetukseen ei lakkaa, vaikka lapsi olisikin lastensuojelullisena toimenpiteenä sijoitettu kodin ulkopuolelle. Sijoitetuilla lapsilla tulee olla muiden lasten kanssa yhdenvertainen mahdollisuus osallistua perusopetukseen ja jatkaa opintoja lukiossa tai ammatillisessa oppilaitoksessa. Lisäksi sijoitetuilla lapsilla on oikeus saada opinnoista suoriutuakseen tarvitsemaansa ohjausta, apua ja tukea.

Ojantakasen koulu sijaitsee päärakennuksen toisessa kerroksessa, jossa lapsia opetetaan pienryhmässä. Koulu on osa Pulkkilan sivistystoimen järjestämää opetusta. Ojantakasen pienryhmässä opiskelee tällä hetkellä kymmenen oppilasta (6-9 luokka). Oppilaista kuudella on erityisen tuen päätös, loppuilla tehostetun tuen päätökset. Neljällä oppilaalla on miltei kaikki oppiaineet yksilöllistetty. Oppiaineita opiskellaan myös painopistealueittain.

Opettajan mukaan lähtökohtana on se, että Ojantakaseen sijoitettu lapsi voisi ajan kanssa siirtyä Pulkkilan koulun normaaliopetukseen. Lapsilla on kuitenkin mahdollisuus jatkaa yksilöllisesti pienryhmässä erityisesti silloin, jos lapsi tarvitsee erityisopetusta selviytyäkseen perusopetuksesta.

Jokainen Ojantakasessa koulua käynyt lapsi on saanut päättötodistuksen. Jatko-opintoja tuetaan siten, että opinto-ohjaaja käy Ojantakasessa sekä huolehtii Ojantakaseen sijoitettujen muiden lasten opinto-ohjauksesta. Tarvittavat testit on aina pystytty tekemään.

Opettaja kertoi, että joka kuukausi opettajalla ja lapsella on henkilökohtainen tavoitekeskustelu. Opettajalla on mahdollisuus antaa lisätehtäviä, lisäläksyjä sekä muita kouluun liittyviä lisätehtäviä, jotka laitoksen ohjaaja jakaa ja toimittaa lapsille koulun jälkeen. Näissä tehtävissä kyse on siis ollut aina koulun opettajan harkitsemista lapsen opetukseen sisältyvistä ja sitä tukevista tehtävistä. Opetus aloitetaan motivaation herättämisellä sekä lapsen omaa itseluottamusta kasvattamalla. Opettajan mukaan niin sanottuja armovitosia lapsille ei anneta.

Koulun opettaja on luonut myös oman palautejärjestelmän, josta lapsen huoltajilla sekä laitoksen työntekijöillä on mahdollisuus saada tietoja. Lapsilla ja huoltajilla on lisäksi käytössä Wilma-järjestelmä.

Opettajan mukaan hänellä on ollut ongelmia saada perusopetuslain tarkoittamia välttämättömiä tietoja sijoitetun lapsen kouluhistoriasta. Opettaja mainitsi Oulun, Kokkolan ja Helsingin olevan tällaisia kuntia, joista tietoja on vaikea saada.

Opettajan kertoman perusteella Ojantakasen pienryhmän oppilaat tarvitsevat kasvun, oppimisen ja koulupäivästä suoriutumisen tueksi riittävästi henkilökohtaista ohjausta. Ojantakasen koululla pyritään joustavaan ryhmittelyyn oppitunneilla. Tämä merkitsee sitä, että yhden opettajan resurssit eivät riitä lasten tarvitseman yksilöllisen ja erityisen tuen antamiseen. Laitoksen johtajalta ja koulun opettajalta saadun tiedon mukaan laitos on esittänyt Pulkkilan sivistystoimelle uuden koulunkäynnin ohjaajan resurssin lisäämistä laitoksen kouluun.

2 LASTEN KOKEMUKSIA LAITOKSESTA

Ojantakaseen sijoitetut lapset kertoivat tarkastajille laajasti kokemuksistaan laitoksessa. Lähes kaikki lapset olivat olleet aikaisemmin sijoitettuina toisiin lastensuojelulaitoksiin ja keskusteluissa he vertasivat Ojantakasta ja sen sääntöjä ja kasvatukseen keinoja aikaisempien sijoituspaikkojensa sääntöihin ja kasvatukseen keinoihin.

Monelta osin lapset vaikuttivat tyytyväisiltä Ojantakasen perhekotiin. Lasten mukaan he olivat edistyneet koulunkäynnissään ja olivat tyytyväisiä saamaansa opetukseen. Lasten suhde henkilökuntaan oli pääsääntöisesti hyvä ja useat lapset nimesivät henkilökunnasta useita ”kivoina” pitämiään ohjaajia. Toisaalta useat lapset nimesivät myös muutaman ohjaajan, jotka käyttäytyivät lapsia kohtaan epäasiallisesti.

Lasten kanssa keskusteltaessa ilmeni, ettei lapsilla ollut selvää tietoa omista oikeuksistaan liikumisessa, kavereiden tuomisessa laitokseen, oman rahan käytössä, harrastuksiin hakeutumisessa tai siitä, millä tavoin he voisivat toimia tilanteissa, joissa he ovat laitoksen johdon kanssa eri mieltä.

Lapset kuvasivat tarkastuspäivää edeltävää iltaa seuraavasti: ”tänään kaikki on muka niin mukavia”, ”on poikkeuksellista”, ”uudet matot tuli yhtäkkiä”, ”ollaan niin viimeisen päälle”, ”tullaan halailemaan”. ”Eilen piti siivota vaatekaapista lähtien.” ”Eilen me kysyttiin, onko tulossa joku tarkastaja. Illalla (nimi) kertoi, että (aluehallintoviraston) tarkastus tulee huomenna.”

2.1 Laitoksen säännöt ja rajoitukset

Lapset kertoivat Ojantakasessa käytössä olevasta tasojärjestelmästä ja tähän liittyen laitoksen ylä- ja alakerran sääntöjen ja käytäntöjen eroista. Lapset kuvailivat yksiköiden välisiä eroja siten, että yläkerta on ”löysempi” paikka kuin alakerta. Yksi lapsi arveli, että yläkerran lapset voivat käydä yksin kaupassa, mutta alakerran lapset käyvät vain ohjaajan kanssa. Yksi sanoi

”yläkerrassa ei niin katsota perään” ja toisaalta ”alakerrassa kytätään”. Lapset kertoivat, että yläkerran voi menettää mistä vaan. Jos ei esimerkiksi herää omin avuin, ja jos tämä tapahtuu tarpeeksi usein. Eräs lapsi kertoi edellisen viikon tapahtumista, jolloin yksi lapsi ”tippui alas ja yksi pääsi ylös”. Edelleen lasten mukaan alakerran lapset eivät saa tulla yläkertaan. ”Ysin jälkeen, kun puhelin on palautettu, niin yläkerran pitää tulla yläkertaan. Alakertalaiset ovat lähtökohtaisesti alakerrassa.”

Lapset kertoivat heille tehdyistä rajoituspäätöksistä. Lasten mukaan omat päätökset saa itselleen. Eräs lapsi arvioi päätösten perustelut huonoiksi verrattuna siihen, mitä hän oli lukenut lastensuojelulaista. Lasten mukaan lapsille on kerrottu, että päätöksistä on mahdollista valittaa.

Lapset kuvailivat laitosta muun muassa toteamalla sen olevan ”välillä vähän tiukka, mutta ei aina”. Joidenkin lasten mukaan ohjaajat aika herkästi huutavat lapsille. Joskus voi joutua huoneeseen, ehkä 20 minuutin ajaksi.

Puhelinkäytännöistä lapset kertoivat, että koulupäivän aikana puhelin ei ole käytössä. Mäkituvalla puhelimen saa heti koulun jälkeen.

Lasten mukaan laitoksessa ei yleensä jouduta turvautumaan kiinnipitoihin.

Muutoin lapset eivät maininneet, että laitoksessa erityisemmin tehtäisiin huoneiden tai tavaroiden tarkastuksia, mutta eräs lapsi kertoi siitä, että yläkerta olisi ”ratsattu” ilman syytä 3-4 kertaa.

Lapset kertoivat, että rajoituksilla kiristetään esimerkiksi koulutehtävien tekemistä, tai toimimaan laitoksen sääntöjen ja ohjaajien haluamalla tavalla, ”uhataan ypr päätöksellä ja eristämispäätöksellä”.

2.2 Lasten sosiaalinen elämä

Joidenkin lasten mukaan laitokseen ei saa tuoda kavereita tai tyttö- tai poikaystävä. Osa ei tiennyt, voisiko kavereita tulla kylään ja toisaalta toiset lapset kertoivat, että heidän kaverinsa ovat käyneet laitoksessa.

Useiden lasten kertoman mukaan laitoksessa erotellaan tytöt ja pojat siten, että tyttö ei saa istua sohvalla pojan kanssa vierekkäin ja ruokailun aikana tytöt ja pojat istuvat eri pöydissä. Osa lapsista piti erottelua epäoikeudenmukaisena, koska tytöt ja pojat ovat kavereita keskenään.

Lasten mukaan toisten huoneissa ei saa vierailia, eivätkä lapset saa halata toisiaan, koska sääntönä on fyysinen koskemattomuus tilanteessa kuin tilanteessa. ”Ojiksen säännöt kieltää talon sisällä seurustelun, jos seurustelee tytön kanssa, niin toinen tippuu ojikseen”. Tyttöillä ja pojilla on eri käytävillä huoneet. Tytöt ja pojat voivat viettää aikaa yhdessä tuvassa, mutta toisten käytävillä ei saa mennä. Telkkaria saa katsoa yhdessä ja pelata korttia. Lasten mukaan ”Yleensä valitetaan, jos ovi on auki. Yksin huoneessa ollessa pitää olla ovi kiinni. Kameroiden takia. Toisten ovellakaan ei saa roikkua.”

Useampi lapsi kuvaili olosuhteitaan sanomalla ”on normaalia elämää”, ”on mukava huone”, ”olen tyytyväinen”, ”omasta mielestä tykkään olla ja on hyvä paikka”, ”tykästyin tähän paikkaan”, ”tykkään olla täällä”. Olosuhteita kuvailtiin myös sanomalla ”mun mielestä hyvä paikka asua”, ”mulla on hyvä olla täällä”, ”on ohjaajia, kenen kanssa pystyy olemaan”, ”puhumalla saa apua, sitä saa täällä hyvin.”

Osa lapsista arvosteli sitä, että lapset vuorotellen joutuvat osallistumaan kanojen hoitoon. Joidenkin lasten mielestä kanojen hoito ei kuulu lapsille.

2.3 Yhteydenpito

Eräs lapsi kertoi, että hänen lomansa olivat palaneet huonon käytöksen takia koulussa. Eräs lapsi kertoi, että lomamatkat olivat siirtyneet yhteisesti sopien. Lomalle ei kuitenkaan päässyt ohjaajien päätöksellä. Lapsi kertoi halunneensa, totta kai, lomalle. Lapsen mukaan yhteydenpidon rajoituspäätöstä ei tehty.

Puhelinkäytännöistä lapset kertoivat, että ”Mäksällä saa puhelimen heti. Koulupäivän aikana ei ole puhelinta. Ysiltä illalla vie puhelimen. Koulu on 9-15.00 saa puhelimen neljän viiden aikaan. Jos köksä niin voi mennä puoli kuuteen.”

Eräs lapsi kuvaili sijoituksen alkua seuraavasti ”Alussa ei ollut puhelinta puoleen vuoteen, sen jälkeen sai puhelimen kahdeksi tunniksi päivässä ja nyt saa olla enemmän. Nyt saa käyttää vain omassa huoneessa. Viikonlopuna saa olla koko päivän, jos ei oo töitä. Kouluun saa nyt puhelimen, se tuli kolme viikkoa sitten.”

2.4 Henkilöntarkastus

Kaikki lapset kertoivat, että kotilomille lähtiessä lomapakkaukset aina tarkistetaan. Lomapakkaus tarkoittaa, että lapsi pakkaa mitä haluaa ottaa mukaan lomille, mutta se tarkistetaan. Kaikki mukaan otettavat tavarat pitää laittaa sängylle. Kaikki kamat katsotaan. Lomilta tullessa, pitää avata reppu ja levittää kaikki tavarat sängylle. Ohjaajat katsovat kaikki tavarat läpi.

2.5 Yksityisyyden suoja henkilöntarkastuksissa

Useampi lapsi kertoi, että heidän on joitakin kertoja täytynyt riisuutua kokonaan henkilöntarkastusten yhteydessä. Lapset kertoivat, että riisuutuminen tarkoittaa, että pitää ottaa kaikki vaatteet pois ja kääntyä ohjaajien edessä ympäri. Riisuttamista on lasten mukaan tapahtunut ainakin hatkalta palaamisen jälkeen.

Eräs lapsi kertoi, että hatkan jälkeen hänellä oli viikon liikkumisvapauden rajoitus ja yhteydenpidon rajoitus, eikä hän tänä aikana saanut tulla omin luvun ulos huoneestaan tai saanut syödä muiden kanssa yhdessä. Lapsen mukaan hän joutui koputtamaan oveen halutessaan ulos huoneesta ja joskus joutui odottamaan kauan, että pääsee vessaan.

Eräs lapsi kertoi, että ”Seison tässä, kaksi ohjaajaa, toinen katsoo kaikki tavarat ja toinen sanoo, että ota paita pois, antaa sen ja se katsotaan. Kun kaikki on katsottu niin sitten viimeisenä antaa kalsarit. Lopputulos että on munasilleen.”

Eräs toinen lapsi kertoi, että ”pitää ottaa kaikki vaatteet pois, sitten pitää kääntyä ohjaajien edessä ympäri. Omassa huoneessa tai vessassa. Kaksi ohjaajaa aina.”

Toisaalta jotkut lapsista kertoivat, ettei heidän ole koskaan tarvinnut ottaa vaatteita pois henkilöntarkastuksen yhteydessä.

2.6 Liikkuminen ulkona

Pääsääntöisesti lapset kertoivat, että lenkille ja kylille pääsee, jos pyytää luvan ja sovitaan ohjaajien kanssa kotiintuloaika. Aikuisille pitää kuitenkin kertoa, minne menee. Kylille pääsee kävellen tai joskus pyörällä. Eräät lapset kertoivat, että alakerta ei voi yksin mennä kauppaan, vain ohjaajan kanssa.

Osa lapsista kuitenkin koki, että olisi kivaa, jos vapaammin saisi olla ulkona ja eräs lapsi ei osannut sanoa, onko kotiintuloaikoja, koska koki, ettei yleensä pääse minnekään. Eräs lapsi kertoi, että eilen hänet oli viety kauppaan, mistä hän oli saanut yksin kävellä takaisin. Toinen lapsi koki, ettei saa käydä kaupassa. Osa lapsista ei osannut sanoa, saisiko jäädä esimerkiksi koulun jälkeen kavereiden luo. Toisten mielestä pääsee, jos kysyy luvan.

2.7 Koputuskäytäntö

Eräs lapsi kertoi, että sijoituksen alussa mentiin suoraan alakertaan, ensin ”lukkokämppään”. ”Se on sellanen, jos tulee suoraan hatkoilta, niin sinne laitetaan, sieltä lähetään vain ohjaajan ohjeilla, jos pyytää pääsee vessaan, pitää koputtaa oveen tai huutaa ovelta, että pitää päästä vessaan.”

Eräs lapsi kertoi, että hatkan jälkeen hänellä oli viikon liikkumisvapauden rajoitus ja yhteydenpidon rajoitus, eikä hän tänä aikana saanut tulla omin luvun ulos huoneestaan, tai saanut syödä muiden kanssa yhdessä. Lapsen mukaan hän joutui koputtamaan oveen halutessaan ulos huoneesta ja joskus joutui odottamaan kauan, että pääsee vessaan.

”Pari ekaa päivää täällä, oli oma huone tietenkin mutta se siis oli eristys huone, siinä olin ekat kaks kolme viikkoa. Sainhan mä sieltä tulla yleisiin tiloihin niin ku muutkin. Söin muiden kanssa ja katsoin telkkaa. Ulkoilu oli vähäistä mutta ohjaajien kanssa sai olla. Ei ollut silloin rajoituksia.”

”Hatkan jälkeen piti olla huoneessa ja vain, jos ohjaaja antoi luvan, sai poistua. Pari päivää piti olla huoneessa, niin ettei päässyt itse ulos.”

Eräs lapsi kertoi, että kun hän tuli Ojantakaseen, hän oli 24 tuntia lukkojen takana. Lapsen mukaan koputtaessa ei kukaan kuule ja joutuu odottamaan ohjaajan tuloa. Lapsi kertoi, että ”ne laitto oven lukkoon”.

2.8 Avohuollon tukitoimena sijoitettuihin lapsiin kohdistuvat rajoitustoimenpiteet

Ojantakasen perhekotiin on sijoitettu lapsia myös avohuollon tukitoimenpiteenä. Lähes kaikki avohuollossa olevat lapset kertoivat, että myös heihin kohdistetaan rajoitustoimenpiteitä, mm lapsille on tehty henkilöntarkastuksia, lapsen tavaroita on otettu laitoksen haltuun, lapsen puhelimen käyttöä sekä liikkumista laitoksen sisällä ja laitoksen ulkopuolella on rajoitettu.

Eräs lapsi kertoi, että häneltä otettiin laitokseen tullessa pois sakset, pinsetit, painepullot, pinnit, kaulakorut. Eräs lapsi oli kuitenkin saanut pitää ”lävärit ja pinsetit”

Lapset kertoivat, että kaikki tavarat katsotaan, kun on lähdössä lomille. Kun lapsi palaa lomilta, niin katsotaan samalla tavalla.

”Kyllä ne katsoo, mitä kamoja on mukana, kun menee lomille, seisoo vieressä kun pakkaa kammat. Sama kun tulee lomilta, suoraan toimistolle ja laukku ja kaikki taskut katsotaan.”

Lapset kertoivat, että liikkuminen laitoksen ulkopuolella on rajoitettua

”Ei ole mahdollista, että voisi lähteä minnekään. Hevosia voi mennä katsomaan ohjaajan kanssa. Edes tallille me ei päästäisi kahdestaan. Ohjaajien kanssa vaan voi mennä ulos. (Nimi) ei mitenkään voisi päästä ABC:lle yksin.”

2.9 Lasten itsemääräämisoikeutta rajoittavat käytännöt

Lapset kertoivat laitoksessa olevan rajoituksia sille, miten lapsi voi pukeutua tai esimerkiksi värjätä hiuksiaan. Lasten mielestä muun muassa mustaa hiusväriä ei saa käyttää. Eräs lapsi kertoi, että rastavärejä ei saa vaatteissa käyttää, ”Bob Marley-kamaa”. Lapset olivat siinä käsityksessä, että lävistysten käyttö olisi kiellettyä. Eräs lapsi arveli, ettei päätä saa ajaa kaljuksi.

”Yleisissäkin pitää olla pitkähihainen. Koulussa saa olla vapaammat vaatekukset. Jos viiltelyä, pitää laittaa pitkä paita.”

2.10 Käyttövarojen käyttäminen

Lasten mukaan aikaisemmin heidän rahansa säilytettiin lukkojen takana, eikä omassa huoneessa saanut pitää pankkikorttia tai rahaa. Parin kuukauden sisällä lapset ovat kuitenkin saaneet itselleen omat rahansa ja he pitivät sitä hyvänä asiana. Rahoja saa käyttää muuten, miten haluaa, mutta käyttöksillä ei saa ostaa limsaa eikä purkkaa. Joidenkin lasten mukaan pankkikorttia ei saa ottaa mukaan kouluun.

Useat lapset kuitenkin kertoivat, että rahat säilytetään lukkojen takana, omassa huoneessa ei saa pitää pankkikorttia tai rahaa. Rahat maksetaan tilille kerran kuussa. Niille joilla ei ole tiliä annetaan käteistä, 52 euroa. Joka perjantaina mennään kauppaan, ja saa käyttää 10 euroa, mutta ei saa ostaa limsaa. Kukaan ei saa ostaa. Mitään nesteitä ei saa kaupasta ostaa. Ei mehuakaan tai kivennäisvettä. Lapset eivät tieneet syytä menettelyyn ja ostosten rajoittamiseen.

2.11 Työntekijöiden käyttäytyminen

Jotkut lapsista kertoivat, että haluaisivat kertoa aikuisille asioistaan, mutta ettei se ole mahdollista, koska kertoessaan asioita saa osakseen vain enemmän syyttelyä. Joidenkin mielestä laitoksessa halutaan ja vaaditaan, että kaikki lapset olisivat samanlaisia. Osan mielestä lapsella ei voisi olla omia mielipiteitä, koska lapsi on aina väärässä.

Melkein kaikki lapset kuitenkin kertoivat, että laitoksessa on sellaisia ohjaajia, joiden kanssa on mukava keskustella ja jotka ovat kivoja, mainiten useita kivoja työntekijöitä nimeltä. Laitoksessa on lasten mukaan kaksi aikuista, joiden kanssa lapset eivät tule juttuun. Kaikki tästä kertoneet lapset mainitsivat samat henkilöt nimeltä. Näitä kahta aikuista kuvailtiin sanomalla muun muassa, että ”(Nimi) on sellainen, että sen kanssa ei monella juttu luista.” ”Kukaan ei tuu sen kaa toimeen.” ”(Nimi) korottaa ääntään ja lopulta huutaa pää punaisena.” ”(Nimi) aina pahalla päällä”. ”(Nimi) aukoo päätä”.

Lapset kuvailivat työntekijöitä eri tavoin. Erään lapsen mukaan ohjaajat kyllä juttelevat, mutta eivät muuten lohduta lapsia. Jotkut ohjaajat välittävät, osa haluaa vain helpon työpäivän. Lapset myös kuvasivat ohjaajia sanomalla ” (nimi) on sellainen joka auttaa ja tykkää tästä työstä” ja ”(nimi) on yksi parhaimmista”. Erään lapsen mukaan ”kivoja on (nimi), (nimi), (nimi) ja (nimi). (Nimi) ei niin mukava, sekin välillä mukava.” ”Johtajat välillä ihan mukavia mutta joskus (nimi) on kireämpi.” Eräs lapsi sanoi, ettei kestä huutoa ja että huutaminen harmittaa. Toisaalta lapset kokivat, etteivät aikuiset välttämättä kuitenkaan huuda turhasta.

Lapset kertoivat, että pari ohjaajaa on rasistisia, kun on tummaihoisia lapsia. Erään lapsen mukaan ohjaaja (nimi) oli sanonut, ”kun katsottiin suden jälkiä, toinen oli sanonut, että pelottaa kun on pimeä, (nimi) oli sanonut, että eihän sua näe edes täällä, kun on pimeä. Varmaan läpällä, mutta ei se (nimi) tuntunut mukavalta.”

Suurin osa lapsista koki, että laitoksen johtaja ei vietä riittävästi aikaa lasten kanssa. Lapset kertoivat, että olisi kiva, jos johtaja olisi lasten kanssa enemmän. Lapset pääsääntöisesti kokivat tulevansa johtajan kanssa toimeen ja arvioivat, että lapset kuuntelevat johtajaa ja johtaja osaa hommansa. Jotkut lapsista kokivat, että johtaja ei välttämättä näe asioita lasten näkökulmasta.

Keittäjän lapset totesivat mukavaksi, paitsi jos joku sotkee hänen keittiötään. Lasten mukaan keittäjä ei kuitenkaan suutu turhasta.

2.12 Sosiaalityöntekijän tapaaminen

Useat lapset kertoivat, ettei heidän sosiaalityöntekijänsä keskustele heidän kanssa kahden kesken. Jotkut sosiaalityöntekijät eivät olleet tavanneet lasta Ojantakasessa. Joidenkin lasten sosiaalityöntekijä oli vaihtunut, mutta lapselle ei ollut tietoa uudesta työntekijästään. Ylipääntään joidenkin lasten luottamus sosiaalityöntekijäänsä oli murentunut, tai sitä ei ollut ollenkaan.

Eräs lapsi kertoi, että sosiaalityöntekijä ei ole soittanut kertaakaan huostaanottopäätöksen jälkeen. Lapsi ei halunnut itse soittaa. Lapsi oli jutellut sosiaalityöntekijän kanssa huoneessaan kahdestaan. Lapsen mukaan ”se osaa olla asiallinen, mutta se on tosi selkään puukottaja, puhuu mulle hyvää, mutta kirjoittaa paperille muuta. Olen ottanut aika tunteisiin niitten toiminnan. Sossu ei ole auttanut. Sossu ei ole käynyt, kävi alkusyksystä.”

Erään lapsen sosiaalityöntekijä oli sijoituksen aikana käynyt kerran Ojantakasessa. Ei ollut kuitenkaan jutellut kahdestaan lapsen kanssa.

Erään lapsen sosiaalityöntekijä ei ollut käynyt kertaakaan Ojantakasessa. Lapsi arveli, että ”kai voisi soittaa sossulle, ei ole kuitenkaan sossun numeroa.”

Erään lapsen Lasso-työntekijä oli kertonut lapselle, että sosiaalityöntekijä oli vaihtunut. Uutta sosiaalityöntekijää lapsi ei ollut nähnyt.

Eräs lapsi kertoi, että ”Vanha sossu kävi kumpikin täällä. Kesän alussa. On ollut hyvät sossut.”

Yhden lapsen mukaan ”sossu on pari kertaa käynyt täällä. En hirveesti ole puhunut sen kaa kasvotusten, mutta soittelee.”

Eräs lapsi kertoi, ettei ole väleissä sosiaalityöntekijänsä kanssa. Lapsen mukaan sosiaalityöntekijä ei suhtaudu kunnioittavasti hänen äitiinsä, haukkuu häntä eikä yritä auttaa. Lapsen mukaan sosiaalityöntekijän käytös on törkeätä. Lapsi on joutunut hoitamaan itse tärkeitä henkilökohtaisia asioitaan, koska työntekijään ei saa yhteyttä eikä sosiaalityöntekijä vastaa yhteydenottoopyyntöihin.

2.13 Terveystenhoito

Lääkäri käy laitoksessa joka toinen viikko. Lasten mukaan lääkäri ja sairaanhoitaja ovat molemmat ihan mukavia. Lääkäreitä ei ole pakko tavata. Lapset kokivat pääsevänsä lääkäriin tarpeensa mukaan.

2.14 Harrastukset

Lapset kertoivat, ettei Ojantakasessa ole kovin paljoa mahdollisuuksia ulkopuolisiin harrastuksiin. Eräs lapsi kertoi, että istuu iltaisin koneella, ei ole muuta tekemistä. Aikaisemmin pelasi lätkää, mutta se on loppu. Eri lajien seuroissa ei ole mahdollista harrastaa, koska niitä ei ole Pulkkilassa ja pitäisi matkustaa Ouluun saakka harrastuksiin. Eräs lapsi kävi partiossa ja osa lapsista harrasti musiikkia laitoksen kellarin tiloissa. Osa lapsista ei halunnutkaan harrastuksia. Keskiviikkoisin on kaksi tuntia sählyä.

3 TARKASTUKSELLA KÄYDYT KESKUSTELUT LAITOKSEN JOHDON JA TYÖNTEKIJÖIDEN KANSSA

3.1 Työntekijät

Ensimmäisenä päivänä keskusteltiin niiden kahden työntekijän kanssa, jotka ilmoittivat halukuudesta keskustella tarkastajien kanssa. Ensimmäinen ohjaaja kertoi huolestaan, että ennen sai antaa seuraamuksia, jos lapsi käyttäytyy huonosti, mutta nyt ei enää ole keinoja puuttua lasten huonoon käytökseen. Ohjaajan mukaan lapsilla ei ole kunnioitusta normaaleja hyviä tapoja kohtaan. Lapsille pitäisi opettaa perinteiset hyvät tavat.

Ohjaaja kertoi, että lapset tekevät valituksia. Ohjaajan mielestä lapset eivät ymmärrä, että lapsilla on myös velvollisuuksia; he ovat selvillä pelkästään oikeuksistaan. Aikaisemmin lyhyt puhelinaika edisti lasten itsenäisyyttä. Ohjaajan mukaan kännykkä passivoi. Rangaistuksena puhelin oli tehokas. Ohjaaja koki, että laitoksen johdon tulisi olla enemmän lasten arjessa mukana. Laitoksen johtajaa nuoret kaipaavat.

Toisen ohjaajan mukaan laitoksilla on tällä hetkellä tosi vähän työkaluja käytössä psyykkisesti oireilevien lasten hoidon järjestämiseksi. Lapset olivat ennen erilaisia, ja silloin ei ollut näin paljon lapsilla psyykkisiä ongelmia. Ennen laitoksissa oli myös enemmän auktoriteettia, jota voitiin hyödyntää kasvatuksessa. Kasvatus tapahtui pitkälti ”maalaisjärjellä”. Ohjaajan mukaan Ojantakasessa ei ole ollut juurikaan kiinnipitoja.

Keskusteltiin ohjaajan kanssa ”porkkanoiden” tarjoamisesta. Keskustelemalla yritetään saada lasten käyttäytymistä ohjattua, tarjotaan myös porkkanaa. Ohjaaja painotti yhteisen linjan välttämättömyyttä ja tarpeellisuutta kasvatuksessa. Keskusteltiin työntekijän kanssa siitä, että yhteisöpalaverit ovat vain kerran kuukaudessa. Ohjaajankin näkemyksen mukaan viikoittaiset palaverit lasten kanssa voisivat olla perusteltuja. Ohjaajan mukaan laitoksen johto saisi olla enemmän työntekijöiden kanssa. Apua saa aina pyydettäessä, mutta käytännön arkeen työntekijät haluaisivat lisää tukea.

3.2 Keskustelu laitoksen johdon kanssa

Tarkastuksen toisena päivänä keskusteltiin laitoksen johdon kanssa. Läsnä olivat laitoksen johtaja, osin kasvatusjohtaja sekä palvelupäällikkö.

Laitoksen työntekijöiden käyttäytyminen

Keskusteltiin laitoksen työntekijöistä, jotka useat lapset olivat nimenneet epäasiallisesti käyttäytyväksi. Lapset kertoivat, että kyseiset työntekijät huutavat aiheettomasti ja rumasti lapsille. Tilanne oli laitoksen johdon tiedossa.

Laitoksen johdon näkyminen lasten arjessa

Keskusteltiin lasten ja laitoksen työntekijöiden esittämästä toiveesta laitoksen johdon näkymisestä paremmin ja enemmän lasten ja työntekijöiden arjessa.

Lapsen rahavarojen haltuunotto ja niiden käyttäminen

Laitos kertoi, että kaikille lapsille on mahdollisuuksien mukaan järjestetty nyt pankkitili ja kerran kuukaudessa maksetaan pankkitilille lasten käyttövarat. Lapsille on hankittu tai tullaan hankimaan kaikille pankkikortit. Lapsilla on myös omaa rahaa, jota lapsi ei halua pitää omassa huoneessaan. Tällöin laitos säilyttää lapsen rahoja lapsen lokerossa.

Laitos kertoi erään lapsen pelanneen kortilla kaikki rahansa. Todettiin, että tarvittaessa edellytysten täytyessä lapselle voidaan tehdä lastensuojelulain mukainen haltuunottopäätös.

Laitos totesi, että käyttövaroja on säännöstelty (10 euroa viikossa) sen johdosta, että lapsia on opetettu rahojen käytössä. Laitoksen mukaan lapset käyttäisivät saamansa 50 euroa yhdellä kertaa. Todettiin, että käyttövaroja on mahdollista maksaa lapsen tilille vanhan käytännön mukaisesti esimerkiksi viikoittain.

Laitos kertoi myös käyttövarojen käytöstä, että juomia ja purkkaa ei saa ostaa. Tämä johtuu siitä, että astianpesukone on mennyt kolme kertaa purkan takia rikki. Laitoksen mukaan lääkäri oli ottanut kantaa siihen, että lapselta tulisi rajoittaa sokeristen virvoitusjuomien tai mehujen käyttämistä, varsinkin ilta-aikaan. Lääkärin mukaan sokerin käyttämistä pitää vähentää.

Lasten liikkuminen

Laitoksen mukaan lapsilla on mahdollisuus lähteä kylille, vaikka ABC:lle ja ottaa omia rahoja mukaan. Laitoksen näkemyksen mukaan lapset ovat tietoisia oikeuksistaan. Korostettiin, että mikäli lasten liikkumista rajoitetaan, on asiassa tehtävä liikkumisvapauden rajoituspäätös (mikäli siihen on laissa säädetty perusteet).

Avohuollon sijoitukset

Laitos kertoi, että laitokseen on sijoitettu avohuollon tukitoimena paljon lapsia, joiden pitäisi olla tosiasiassa huostaanotettuja. Laitoksen mukaan sosiaalityöntekijät eivät tee huostaanottohakemuksia. Laitos kertoi yhdestäkin avohuollon lapsesta, joka oli syömä- ja juomalakossa. Lasta jouduttiin hoitamaan tämän jälkeen sairaalassa. Laitos kertoi myös lapsesta, joka oli käyttäytynyt erittäin väkivaltaisesti, mutta asiassa ei suostuttu kiireelliseen sijoitukseen.

Ensimmäisenä tarkastuspäivänä tarkastajat havaitsivat keskusteluissa erään lapsen kanssa, että lapsella oli itsetuhoisia taipumuksia. Lapsi oli avohuollon tukitoimena sijoitettu. Lapsen kanalta olisi ollut välttämätöntä se, että laitoksella olisi ollut mahdollisuus esimerkiksi henkilöntarkastusten tekemiseen ja lasta vahingoittavien esineiden, aineiden ja tavaroiden haltuunottamiseen. Tällaista toimivaltaa laitoksella ei ole avohuollon tukitoimena sijoitetun lapsen osalta.

Laitoksen mukaan laitos ei tee rajoittamispäätöksiä silloin, kun kyseessä on avohuollon tukitoimena sijoitettu lapsi.

Lomajärjestelyjen muuttaminen

Laitos kertoi eräästä lapsesta, jonka lomat olivat sovittuja yhteisesti sosiaalityöntekijän, laitoksen ja lapsen sekä hänen perheensä kanssa. Asiassa kuitenkin ilmeni, että lapsen isä ei halunnut lapsen käyttäytymisestä johtuen tavata lasta sovittuna aikana. Tällaisessa tilanteessa laitos ei tehnyt yhteydenpidon rajoittamispäätöstä. Keskusteltiin päätöksenteosta ja todettiin, että sellaisessa tilanteessa, jossa lapsella ei ole lomapaikkaa ja sovittu loma peruuntuu, on tarvittaessa tehtävä yhteydenpidon rajoittamispäätös erityisesti silloin, jos lapsi sitä vaatii.

Harrastukset

Laitoksen mukaan laitoksessa on kaksi kertaa viikossa kaksi tuntia liikuntaa, keskiviikkoisin ja lauantaisin. Kuntosalivuoroja on kolme. Mäkituvan tukiasumisyksikkö käy itsenäisesti kuntosalilla. Yksi ohjaajista on personal trainer. Lapsilla on myös mahdollisuus harrastaa ratsastusta sekä käydä kansalaisopistossa eri kursseilla.

Todettiin, että useimmille lapsille harrastukset ovat tärkeitä. Kustannuksista vastaa viime kädessä sijaishuollosta vastuussa oleva kunta. Tämän takia laitoksen, sosiaalityöntekijän ja sijoitettun lapsen tulisi yhdessä keskustella harrastuksista, niiden kustannuksista ja millä edellytyksillä ja missä niitä voidaan lapselle järjestää.

Hatkat

Laitos kuvasi menettelynsä lasten karkumatkan tai lomilta palaamatta jättämisen osalta seuraavasti. Ensin laitos soittaa päivystävälle sosiaalityöntekijälle ja selvittää tälle tilanteen. Laitos kertoi, että sosiaalityöntekijä tekee tarvittaessa virka-apupyynnön. Joissain tilanteissa sosiaalityöntekijä on voinut kysyä, onko lapsi välittömässä vaarassa.

Laitoksen mukaan virka-apupyynnö on saattanut joskus jäädä tekemättä. Laitoksen mukaan erityisesti Helsingin sosiaalipäivystys ei tee virka-apupyynnöjä. Tällöin laitos joutuu ottamaan yhteyttä lapsen omaan sosiaalityöntekijään, johon on vaikea saada välittömästi yhteyttä. Tällaisessa tilanteessa johtava sosiaalityöntekijä voi käskää laitosta tekemään virka-apupyynnön. Laitoksen mukaan Helsingin sosiaalitoimi on monta kertaa tehnyt näin. Laitoksen mukaan jotkut sosiaalityöntekijät ovat kysyneet laitokselta, mikä on virka-apupyynnö.

Todettiin, että laitoksella ei ole voimassa olevan lainsäädännön mukaan oikeutta tehdä virka-apupyynnöä paitsi tilanteissa, joissa lapsi on välittömässä vaarassa.

Virka-apupyynnön tekemättä jättäminen voi johtaa siihen, että vaikka laitos omin toimin löytäisi lapsen, ei poliisi suostu antamaan virka-apua, koska sosiaalitoimi ei ole tehnyt virka-apupyynnöä. Laitos kertoi, että se käyttää lasten etsimisessä ja kuljetuksissa Kultaista noutajaa. Lähes 80 %:ssa lapsen noutotilanteessa laitoksen oma työntekijä on kuitenkin mukana lasta hakemassa.

Karkumatkan jälkeen lapselle yleensä aina tehdään henkilönkatsastus ja henkilöntarkastus. Erikseen arvioidaan, onko lapsi tarvetta eristää. Laitoksen mukaan yleensä tarvetta ei ole. Lapselle voidaan kuitenkin tehdä liikkumisvapauden rajoitus päätös, jolloin lapsi liikkuu myös laitoksen sisällä pelkästään henkilökunnan kanssa. Tällöin lapsi koputtaa avoinna olevaan oveen saadakseen yhteyttä ohjaajaan. Yleensä tällainen liikkumisvapauden rajoittamispäätös kestää vain muutaman päivän.

Karkureissun jälkeen lapsi tarvittaessa syö eri aikaan muiden kanssa varsinkin silloin, jos lapsi on vielä huonossa kunnossa tai käyttäytyy muutoin sillä tavoin, ettei lapsen ja muiden sijoitettujen lapsen yhdessä olemisesta tule mitään. Joissakin tapauksissa lapsi voi joutua odottamaan ohjaajaa päästäkseen keskustelemaan. Tällainen odottaminen ei ole kuitenkaan pitkäaikaista. Vessaan pääsee laitoksen mukaan aina.

Laitos myönsi, että lapset riisutetaan karkumatkan jälkeen.

Ohjattiin laitosta oikeaan menettelyyn sellaisessa tilanteessa, jossa lapsi joutuu henkilöntarkastuksen yhteydessä vaihtamaan vaatteitaan. Kiinnitettiin laitoksen huomiota myös henkilötarkastuksien asianmukaiseen kirjaamiseen.

Kiinnitettiin laitoksen huomiota siihen, että laitoksen kuvaama lapsen huoneessa olo, koputuskäytäntö ja lapsen sosiaalisten suhteiden katkaiseminen liikkumisvapauden rajoituspäätösten aikana muistuttaa eristämistä ja siitä tulee luopua.

Eristäminen

Kiinnitettiin laitoksen huomiota eristämistä koskevien päätösten perustelemiseen ja seuranta-merkintöjen asianmukaiseen tekemiseen.

Huoneisiin ohjaaminen

Laitoksen mukaan esimerkiksi koulupäivän aikana, mikäli lapsi käyttäytyy huonosti eikä pysty keskustelemaan, lapsi ohjataan huoneeseensa. Myös tappelujen jälkeen lapset ohjataan huoneeseen.

Laitoksessa oli vuosia sitten käytössä ”kämpäkomennus”, jota ei ole enää. Laitoksen mukaan ”vanhat hyvät ajat ovat menneet”. Huoneisiin ohjataan laitoksen mukaan hyvin lyhytaikaisesti. Lapset ovat saattaneet huoneessa tehdä kirjoitustehtäviä, jotka ovat olleet koulun antamia, koulunkäyntiin liittyviä tehtäviä.

Sijoituksen alussa lapset kirjoittavat omasta elämästään tarinan. Tämä tehdään erityisesti silloin, jos lapselle on vaikeaa kertoa asioista suullisesti. Laitoksen ja myös lasten kertomien mukaan tehtävien tekemiseen ei liity alistamista tai sellaista tehtäviin liittyvää huoneisiin sulkemista, jota voitaisiin pitää eristämisenä tai liikkumisvapauden rajoittamisena.

Päätösten kirjausmerkinnät

Keskustelun aikana arvioitiin otoksina laitoksen tekemiä rajoitustoimenpidepäätöksiä ja niihin liittyviä kirjausmerkintöjä. Kiinnitettiin laitoksen huomiota päätösten perusteluissa sekä kirjausmerkinnöissä havaittuihin puutteisiin. Todettiin myös, että laitoksen johtajan pitää seurata, miten laitoksen työntekijät kirjaavat asioita ja varmistaa, mitä todellisuudessa on tapahtunut. Kiinnitettiin huomiota myös päätösten virheellisiin ja puutteellisiin muutostenhakuohjauksiin. Sovittiin, että aluehallintovirasto toimittaa laitokselle muutostenhakuohjeen mallin.

Kiinnipito

Keskusteltiin lasten kiinnipidosta. Laitoksen mukaan kiinnipitoja on ollut vähän. Myös lasten kertoman mukaan kiinnipitotilanteita on todella vähän.

Laitoksen johto kertoi eräästä kiinnipitotilanteesta sairaalan tiloissa. Työntekijä arvioi, että kiinnipitoon oli ollut tässä tilanteessa pakko ryhtyä. Sairaalassa ei sillä hetkellä ollut omaa henkilökuntaa, joka olisi voinut terveydenhuollon lainsäädännön suomin keinoin turvata lapsen tilanteen.

Huoneiden tarkastukset

Laitoksen mukaan lasten huoneiden tarkastuksia tehdään ainoastaan, mikäli laissa säädetyt edellytykset siihen ovat olemassa. Huoneiden tarkastuksilla lapsi on aina läsnä, paikalla on kaksi ohjaajaa ja asiasta tehdään asianmukaiset päätökset. Eri asia on, että aamulla lasten lähtiessä kouluun katsotaan, että huoneet ovat kunnossa (mm. valot ja muut sähkölaitteet pois päältä).

Lasten keskinäinen kanssakäyminen

Laitoksen mukaan tytöt ja pojat saavat keskenään katsoa esimerkiksi televisiota. Ruokailussa ollaan kuitenkin erillään. Laitoksen mukaan kyseessä on vanha perinne pöytäjärjestyksestä. Lapset saavat istua vierekkäin. Halailua vähän katsotaan, millaista se on. Jatkuvaan halailuun laitoksen mukaan puututaan.

Laitos on toivonut, että lasten omia kavereita kävisi laitoksessa. Laitoksen mukaan laitoksessa lapset saavat mennä toistensa huoneisiin pyytämällä siihen luvan.

Lasten ja työntekijöiden välisiä yhteisöpalavereja on kerran kuukaudessa joka kuun ensimmäisenä maanantaina. Viimeksi aiheena olivat kiusaaminen, kieltä tuoda virvoitusjuomia sekä millä tavoin urheilua ja liikkumista voitaisiin lisätä.

Lasten omat työntekijät (lassot) motivoivat lapsia joka keskusteluissa. Tarkastuksella havaittiin, että lasso-työntekijät olivat lasten arjessa mukana ja lapset hyvin luontevasti keskustelivat ja viettivät aikaansa myös omien työntekijöidensä kanssa.

Lasten osallisuus

Keskusteltiin siitä, että useat lapset olivat epätietoisia esimerkiksi omien rahojensa käytöstä tai oikeudesta lähteä lenkeille tai kylille tai mahdollisuudesta vieraila toisten lasten huoneissa. Pidettiin hyvänä, että lapsille kerrottaisiin laitoksen säännöt selvästi ja mikäli epätietoisuutta ilmenee, tulisi säännöt aina kerrata uudestaan. Hyvänä pidettiin myös sellaista menettelyä, että laitoksen säännöt olisivat jatkuvasti kaikkien lasten saatavilla.

Ehdotettiin, että laitos arvioisi, voisiko lasten ja henkilökunnan välisiä yhteisöpalavereja lisätä. Kiinnitettiin laitoksen huomiota siihen, että myös lasso-työntekijöillä (lapsen omilla työntekijöillä) on mahdollisuus selventää lapsille laitoksen sääntöjä ja käytäntöjä. Todettiin tässä yhteydessä, että tämä edellyttää sitä, että laitoksen säännöt ja käytänteet ovat myös kaikkien työntekijöiden tiedossa, ja että niitä sovelletaan yhdenmukaisella tavalla.

Mäkituvan tukiasuntoyksikkö

Keskusteltiin Mäkituvassa asuvien huostaanotettujen lasten tilanteesta. Mäkitupa on aluehallintoviraston lupapäätöksen mukaan asumisyksikkö, eikä kuulu lastensuojelulaitokseen. Tämä asettaa haasteita sellaisessa tilanteessa, jossa Mäkitupaan sijoitetun lapsen sijaishuollon järjestämisessä tulisi tehdä rajoittamispäätöksiä.

Epäselväksi jäi, onko asiassa tehty sijaishuollon muutospäätöksiä silloin, kun lapsi on siirtynyt Ojantakasesta Mäkituvan tukiasumisyksikköön.

Laitoksen mukaan Mäkituvan lapset lomailevat säännöllisesti viikonloppuina, jolloin Mäkitupa on kiinni. Yhden lapsen osalta hänen lomansa peruuntuivat sen johdosta, että lapsen vanhempi ei halunnut ottaa lasta sovituille lomalle. Tällöin lapsi siirtyi asumaan viikonlopuksi Ojantakasen lastenkotiin. Kyseessä kuitenkin oli laitoksen mukaan väliaikainen muutos.

Mäkitupaan sijoitettujen lasten kanssa keskusteltaessa ilmeni, että siellä asuvat lapset olivat erittäin tyytyväisiä Mäkitupaan.

Ilmoitus poliisille huumausaineiden käytöstä

Keskusteltiin Ojantakasen käytännöstä ilmoittaa lasten huumausaineiden hallussapidosta ja huumausaineiden käytöstä poliisille. Todettiin, että apulaisoikeusasiamies on antanut ratkaisun, jossa todetaan, että tiedon luovuttaminen poliisille tapahtuu sosiaalityöntekijän harkinnan perusteella. Sen arviointi, milloin huumeiden käytöstä tulee ilmoittaa poliisille, on siis yksinomaan sosiaalityöntekijän harkinnassa. Eri asia on, että mikäli huumausaineita löytyy lapsen hallusta, on siitä ilmoitettava hävittämiseen oikeutetulle viranomaiselle, eli lähinnä poliisiviranomaiselle. Mikäli poliisi ilmoituksen saatuaan ryhtyy tutkimaan asiaa, on myös perhekodin luovutettava tietoja poliisille sen laissa säädetyn tiedonsaantioikeuden perusteella.

4 AIKAISEMPI VIRANOMAISVALVONTA

Pohjois-Suomen aluehallintovirasto on tehnyt edellisen tarkastuskäyntinsä Ojantakasen perhekotiin 15.2.2016. Tarkastuksella kiinnitettiin huomiota laitoksen henkilökunnan määrään, laitoksessa toteutettavaan lääkehoitoon ja sen lääkehoitosuunnitelmaan. Aluehallintovirasto kiinnitti Ojantakasen huomiota myös laitoksen kirjallisiin sääntöihin ja ohjeisiin, joita muutettiin tarkastuskäynnin jälkeen. Aluehallintoviraston ratkaisussa kiinnitettiin huomiota lisäksi puhelimen käytön rajaamiseen. Nämäkin käytännöt muutettiin tarkastuksen jälkeen. Aluehallintovirasto kiinnitti vielä huomiotaan lasten liikkumiseen ja laitoksen velvollisuuteen tehdä lapsille rajoittamispäätökset, mikäli edellytykset liikkumisvapauden rajoittamiselle täyttyvät.

Tarkastuskäynnin jälkeen aluehallintovirasto antoi ratkaisun 10.3.2017. Aluehallintovirasto katsoi ratkaisussaan saamiensa asiakirjojen perusteella, että Ojantakanen oli ryhtynyt asianmukaisiin toimenpiteisiin saattaakseen toimintayksikön henkilöstömäärän ja rakenteen vastaamaan voimassa olevia säädöksiä. Aluehallintoviraston mukaan Ojantakasen perhekodin säännöt, koskien muun muassa puhelimen käyttöä ja lapsen ulkonäköön puuttumista, olivat nyt asianmukaiset, eikä sijoitettujen lasten yhteydenpitoa tai itsemääräämisoikeutta rajoitettu enempää, kuin se oli välttämätöntä lapsen sijaishuollon järjestämiseksi. Aluehallintoviraston valvonta ratkaisun mukaan päättyi tähän.

Jyväskylän kaupunki teki aluehallintovirastoon Ojantakasesta epäkohtailmoituksen 20.11.2017. Epäkohtailmoituksessa kiinnitettiin huomiota Ojantakasen paikkalukuun sekä yötyöntekijöiden lukumäärään. Epäkohtailmoituksessa kiinnitettiin huomiota myös erääseen työntekijään, jonka käytös oli autoritääristä ja lapsia pelottavaa. Epäkohtailmoituksesta ilmeni myös puutteita käytövarojen maksamisessa sekä se, että tyttöjen ja poikien yhteistä oleskelua rajattiin. Epäkohtailmoituksessa ilmoitettiin myös lasten puhelimen käytön epäasiallisesta rajaamisesta.

Pohjois-Suomen aluehallintovirasto antoi Ojantakasta koskevan ratkaisunsa 25.7.2018. Kyse oli Ojantakaseen sijoitetun nuoren kirjoituksesta, jonka mukaan kotilomalle sai ottaa ainoastaan 20 euroa mukaan käyttövaroista ja rahojen käyttöä rajoitettiin kauppapäivinä 10 euroon.

Aluehallintovirasto totesi, että nuorella on oikeus pitää hallussaan hänelle kuuluvia rahavaroja sisältäen myös pankkikortin niin lastensuojelulaitoksen sisätiloissa kuin ulkopuolellakin. Lapsen rahavaroja voidaan säilyttää toimistossa esimerkiksi lapselle kuuluvassa lokerossa, mikäli lapsi siihen suostuu. Rahavarat voidaan mahdollisesti ottaa haltuun lastensuojelulain 65 §:n 3 momentin nojalla, jos ne haittaavat lapsen sijaishuollon järjestämistä. Aluehallintovirasto viittasi ohjauskirjeessään apulaisoikeusasiamiehen ratkaisuihin ja tarkastuspöytäkirjoihin.

Pohjois-Suomen aluehallintovirasto on 26.7.2018 antanut ratkaisun erään lapsen tekemään epäkohtailmoitukseen. Epäkohtailmoituksessa kysymys oli siitä, että lapsi ei saanut puhelinta käyttöönsä kouluaikana. Aluehallintovirasto totesi ratkaisussaan, että pääsääntöisesti ammattikoulua, lukiota tai muuta peruskoulun jälkeistä opetusta käyvien lasten tulisi saada puhelin haltuunsa myös koulupäivien ajaksi, ellei tilanteessa ole lastensuojelullista perustetta rajoittaa puhelimen käyttöä. Aluehallintoviraston vastauksessa on todettu, että asiassa tulee myös käyttää yksilökohtaista harkintaa ja keskeistä ovat etenkin sijoitukseen johtaneet syyt. Oleellisina seikkoina voidaan katsoa myös sitä, miten koulunkäynti on järjestetty eli käydäänkö koulua lastensuojeluyksikön yhteydessä olevassa koulussa, läheisessä kunnan peruskoulussa tai kuljetaanko kouluun omatoimisesti bussilla.

5 RAJOITUSTOIMENPITEET

5.1 Yleistä

Lastensuojelulain 64 §:n mukaan laitoshuoltona järjestettävän sijaishuollon aikana lapseen saa 65–73 §:n nojalla kohdistaa rajoitustoimenpiteitä vain siinä määrin kuin sijaishuoltoon johtaneen päätöksen tarkoituksen toteuttaminen, lapsen oma tai toisen henkilön terveys tai turvallisuus taikka muun mainituissa säännöksissä säädetyn edun turvaaminen välttämättä vaatii. Toimenpiteet on toteutettava mahdollisimman turvallisesti ja lapsen ihmisarvoa kunnioittaen.

Lastensuojelulain mukaisten rajoitustoimenpiteiden käytön keskeisenä tavoitteena on pyrkiä turvaamaan huostaanoton tarkoituksen toteutuminen ja samalla lapsen itsensä tai toisen henkilön suojaaminen. Rajoitustoimenpiteitä käytettäessä joudutaan aina välttämättömissä määrin puuttumaan joihinkin perustuslain turvaamiin lapselle kuuluviin perusoikeuksiin.

Lapsen perusoikeuksiin puuttuminen edellyttää säännöksen sanamuodon mukaisesti aina, että kussakin rajoitussäännöksessä mainitun edun turvaaminen sitä välttämättä vaatii. Säännöksen ilmentämän hyväksyttävyyisperiaatteen mukaisesti lain mukaisia toimivaltuuksia ei saa käyttää muuhun, kuin säännöksestä ilmenevään ja siinä hyväksytyyn tarkoitukseen.

Säännöksen korostaman suhteellisuusperiaatteen (lievimmän puuttumisen periaate) mukaisesti edellytetään paitsi, että toimenpide on laissa säädetyn tavoitteen saavuttamiseksi välttämätön, myös, että käytettävissä olevista toimenpiteistä aina valitaan lapsen itsemääräämisoikeutta tai muuta perusoikeutta kulloinkin vähiten rajoittava toimenpide, ja, että jos lain tarkoittamia rajoitustoimenpiteitä lievemmat toimet ovat riittäviä, rajoituksia ei saa käyttää lainkaan. Rajoitustoimenpiteiden on aina oltava järkevissä ja kohtuullisessa suhteessa niiden käytölle asetettuun tavoitteeseen nähden.

Harkittaessa rajoitustoimenpiteiden käyttöä, on aina arvioitava yksilöllisesti, missä laajuudessa kulloinkin on välttämätöntä puuttua kyseessä olevan lapsen perusoikeuksiin. Rajoitustoimenpiteitä voidaan käyttää vain lastensuojelulain tarkoittamissa tilanteissa ja laissa säädetyillä edellytyksillä.

Rajoitustoimenpiteitä ei esimerkiksi voida käyttää kaavamaisesti toteutettuna kaikkia sijoitettuja lapsia koskevana kasvatukseen. Rajoitustoimenpiteitä ei saa koskaan käyttää rangaistuksena. Rajoitustoimenpiteitä ei voida koskaan kohdistaa avohuollon sijoituksella sijoitettuihin lapsiin.

5.2 Rajoittamista vai kasvatusta

Lastensuojelulain mukaisten rajoitusten käyttäminen on erotettava rajojen asettamisesta lapsen kasvatuksessa.

Jos kysymys on lapsen hoidosta ja huolenpidosta ja siihen sisältyvästä tavanomaisten yleisesti hyväksytyjen rajojen asettamisesta, kysymys ei ole lain tarkoittamista rajoitustoimenpiteistä.

Kasvatukseen liittyvät säännöt eivät saa olla mielivaltaisia tai liiallisia. Niiden käytössä tulee aina huomioida lapsen ikä ja kehitystaso sekä muut lapsen yksilölliset tarpeet ja olosuhteet. Kasvatuksellisten keinojen tarkoitus, kesto ja intensiteetti ei voi olla sama kuin lain tarkoittamien rajoitustoimenpiteiden. Kysymys on aina sellaisista valinnoista, joita voidaan pitää perustellusti lapsen yksilölliseen ja tarpeenmukaiseen sijaishuollon järjestämiseen sisältyvänä kasvatuksena.

5.3 Rajoituspäätökset ja rajoituksiin liittyvä kirjaaminen

Lapsen perusoikeuksiin puuttuminen lastensuojelulain 64 §:n (rajoitustoimenpiteiden yleiset edellytykset) mukaan edellyttää säännöksen sanamuodon mukaisesti aina, että kussakin rajoitussäännöksessä mainitun edun turvaaminen sitä välttämättä vaatii. Säännöksen ilmentämän hyväksyttävyyperiaatteen mukaisesti lain mukaisia toimivaltuuksia ei saa käyttää muuhun, kuin säännöksestä ilmenevään ja siinä hyväksytyyn tarkoitukseen.

Rajoitusten käyttäminen rangaistuksena on kiellettyä. Säännöksen korostaman suhteellisuusperiaatteen (lievimmän puuttumisen periaate) mukaisesti edellytetään paitsi, että toimenpide on laissa säädetyin tavoitteen saavuttamiseksi välttämätön, myös, että käytettävissä olevista toimenpiteistä aina valitaan lapsen itsemääräämisoikeutta tai muuta perusoikeutta kulloinkin vähiten rajoittava toimenpide.

Mikäli lain tarkoittamia rajoitustoimenpiteitä lievemmat toimet ovat riittäviä, rajoituksia ei saa käyttää lainkaan. Rajoitustoimenpiteiden on aina oltava järkevissä ja kohtuullisessa suhteessa niiden käytölle asetettuun tavoitteeseen nähden.

Lasten kertoman ja laitoksen vahvistaman menettelyn mukaan, kun lapsi saapuu laitokseen, tehdään hänelle laitoksessa tai kunnassa yhteydenpidon ja liikkumisvapauden rajoittamispäätökset. Perusteena on lapsen kiinnittyminen laitokseen. Lastensuojelulaki ei kuitenkaan tunne tällaista laitoksen ja lasten kuvailemaa rauhoittumisaikaa.

Huostaanotetulle lapselle on mahdollista asettaa rajoituksia sijoituksen alussa vain, jos rajoituksille asetetut laissa säädetyt edellytykset täyttyvät. Rajoittamisen edellytysten täyttyminen on arvioitava jokaisen lapsen kohdalla yksilöllisesti ja erikseen. Mikäli edellytykset yhteydenpidon tai liikkumisvapauden rajoittamiselle ovat olemassa, on asiassa tehtävä valituskelpoiset päätökset lapsen oikeusturvan takaamiseksi.

Hallintolain mukaan päätökset on perusteltava. Lapsen kohdistettu rajoituspäätös on hallintolain mukainen päätös, jolle on esitettävä perustelut. Päätösten tekeminen on mahdollista vain lastensuojelulaissa tarkoitettujen edellytysten täyttyessä.

Rajoituspäätösten perustelut ovat avainasemassa silloin, kun lapsi tai hänen huoltajansa arvioi, onko rajoituspäätökselle ollut lainmukaiset perusteet. Perusteluilla on erityinen merkitys myös arvioitaessa sitä, millä edellytyksillä asianosainen voi hakea muutosta päätökseen. Hallintolain säädetyn päätöksen perusteluvollisuuden tarkoituksena on varmistaa, että asianosainen saa tiedon paitsi asian lopputuloksesta, myös sen perusteista.

Tarkastuksella havaittiin, että rajoituspäätökset oli osin perusteltu puutteellisesti, eikä rajoituksia koskevista kirjausmerkinnöistä tai lapsia koskevista päivittäismerkinnöistä ilmennyt, mikä oli ollut laissa tarkoitettu erityinen syy rajoitustoimenpiteelle. Laitoksen johdon kanssa käydyistä keskusteluista ilmeni myös, että kasvatuksellisten seuraamusten kirjaamisessa lasten asiakasasiakirjoihin oli puutteita. Osin tehtyjä rajoitustoimenpiteitä ei kirjattu ollenkaan (mm. lapsille tehdyt henkilöntarkastukset lomille lähdeettäessä tai sieltä palattaessa).

Lastensuojelulain 74 §:ssä säädetään, että lain 65–70 §:ssä tarkoitettujen rajoitustoimenpiteiden käytön seurannan ja valvonnan turvaamiseksi on lastensuojelulaitoksen asianmukaisesti kirjattava käyttämänsä rajoitustoimenpiteet.

Kirjaamisen tulee sisältää mm. rajoitustoimenpiteen kuvaus, toimenpiteen peruste ja kesto, toimenpiteestä päättäneen, sen käytännössä toteuttaneen ja siinä läsnä olleen henkilön nimi sekä tarvittaessa 66 §:n 1 momentissa ja 67 §:n 3 momentissa tarkoitettu erityinen syy. Lisäksi on mainittava toimenpiteen mahdollinen vaikutus hoito- ja kasvatussuunnitelmaan.

Kirjausmerkinnöistä on selvittävä myös se, miten rajoitustoimenpide on tosiasiallisesti toteutettu ja onko samanaikaisesti tai peräkkäin käytetty eri rajoitustoimenpiteitä.

Kirjauksissa on myös mainittava, miten lasta on kuultu ennen rajoitustoimenpiteestä päättämistä tai sen toteuttamista ja mikä oli lapsen mielipide asiasta. Kirjaamisen sisältö on lähetettävä tiedoksi 13 b §:ssä tarkoitettulle lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle kuukausittain.

Lastensuojelulaitoksen on edellä sanotun mukaisesti kirjattava ja tarkemmin kuvattava lasta koskeviin asiakirjoihin (päivittäismerkintöihin) myös laitoksen käytäntöihin perustuvat kasvatukselliset toimenpiteet, joita lapseen on kohdistettu.

Päätöksen perustelut sekä päätöstä koskevat kirjausmerkinnät, kuten myös siihen liittyvät lapsesta laaditut päivittäismerkinnät ovat valvonnan väline. Näiden asiakirjamerkintöjen perusteella lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on mahdollisuus arvioida, onko rajoitustoimenpiteisiin ollut edellytyksiä.

Lisäksi sosiaalityöntekijä voi kirjausten perusteella varsinkin erimielisyystilanteissa arvioida yhdessä lapsen ja laitoksen kanssa onko sijaishuoltopaikka toiminut asiassa lainmukaisella tavalla. Kirjausten avulla voidaan myös arvioida sitä, miten rajoitustoimenpiteiden käyttöä mahdollisesti voitaisiin tulevaisuudessa vähentää tai niiden käyttämiseltä säästyä kokonaan. Päätösten perustelujen sekä asianmukaisten kirjausmerkintöjen perusteella arvioidaan siis myös järjestettävän sijaishuollon laatua.

Asianmukainen kirjaaminen on myös työntekijöiden oikeusturvan kannalta tärkeää.

5.4 Yhteydenpidon rajoittaminen

Sijaishuollossa olevan lapsen oikeutta pitää yhteyttä vanhempiinsa tai muihin hänelle läheisiin henkilöihin saadaan lastensuojelulain 63 §:ssä tarkoitetulla päätöksellä rajoittaa, jos yhteydenpidosta ei ole voitu 30 §:ssä tarkoitetussa asiakassuunnitelmassa tai erityisestä syystä muutoin sopia lapsen ja hänen vanhempiansa tai muiden läheistensä kanssa ja edellytykset rajoittamiselle ovat olemassa.

Lomien peruuttaminen

Erään sijoitetun lapsen kanssa keskusteltaessa ilmeni, että hänen lomansa oli peruutettu ilman, että asiasta olisi tehty yhteydenpidon rajoittamispäätöstä. Laitoksen mukaan kyse oli kuitenkin sellaisesta tilanteesta, jossa lapsen vanhempi ei voinut pitäytyä sovituksissa lomassa.

Mikäli lapsen yhteydenpitoa hänen läheisiinsä tosiasiallisesti rajoitetaan esimerkiksi peruuttamalla tai muuttamalla sovittuja kotilomia tai jättämällä kokonaan sopimatta lomiam, tulee tällöin, mikäli lain mukaiset edellytykset rajoittamiselle täyttyvät, tehdä yhteydenpidon rajoittamista koskeva päätös.

Mikäli lapsen kotilomista on sovittu ja lapsen vanhempi tai muu läheinen peruuttaa omalta osaltaan loman, mutta lapsi itse haluaa asiakassuunnitelmassa tai muutoin sovituille lomalle, esimerkiksi tapaamaan jotain toista itselleen läheistä henkilöä, on asiassa viime kädessä tehtävä yhteydenpidon rajoittamista koskeva päätös. Päätös on tehtävä ainakin silloin, jos lapsi sitä nimenomaisesti haluaa. Tässä tapauksessa lapsi oli ilmoittanut tarkastuksella, että ”laitos oli peruuttanut lomat”.

Puhelinajat

Kaikki lapset kertoivat, että he saivat käyttää omaa itse omistamaansa puhelinta vain tiettyinä ennalta määriteltävinä ”puhelinaikoina”.

Lähtökohtana lapsen oman puhelimen käytölle on se, että lapsi voi käyttää omistamaansa puhelinta ikä- ja kehitystasonsa mukaisesti samalla tavoin, kuin lapset, jotka eivät ole sijoitettuna laitokseen. Lapsen omistamat tekniset laitteet, kuten puhelin, voidaan kuitenkin ottaa laitoksen haltuun esimerkiksi yöajaksi, mikäli puhelimen käytöstä aiheutuu lapsen kasvuun tai kehitykselle haittaa esimerkiksi siten, että lapsen uni häiriintyy, eikä lapsi itse pysty kehoituksista huolimatta rajaamaan puhelimensa käyttöä yöllä.

Mikäli puhelimen käytöstä ei kuitenkaan aiheudu haittaa lapselle, ei silloin ole myöskään kasvatuksellista perustetta puuttua sen käyttöön tai ottaa puhelinta haltuun ”varmuuden vuoksi”, saati rangaistuksena.

Puhelimen käyttö koulussa

Jotkut lapset kertoivat myös, etteivät he saa kouluun mukaan puhelintaan.

Sijaishuolto- ja sijaishuoltopaikka ei voi päättää perusopetuksen aikaisista ojentamis-, kurinpito- ja turvaamistoimista. Päätösvalta niistä on yksin koululla.

Päätös koulussa käytettävistä ojentamis-, kurinpito- ja turvaamistoimista tehdään perusopetuslain mukaisesti. Perusopetuslain mukaisesta ojentamis-, kurinpito- ja turvaamiskeinoista sekä

menettelyistä säädetään perusopetuslain 35 a ja 36 j §:ssä. Perusopetuslain 36 d §:ssä säädetään rehtorin tai koulun opettajan oikeudesta yhdessä tai erikseen ottaa haltuunsa oppilaalta 29 §:ssä tarkoitettu kielletty esine tai aine tai sellainen esine tai aine, jolla oppilas häiritsee opetusta tai oppimista. Perusopetuslaki mahdollistaa puhelimen haltuunoton sellaisissa tilanteissa, joissa oppilas häiritsee laitteella omaa tai toisen oppimista. Tällainen haltuunottoratkaisu on tehtävä yksilöllisin perustein.

5.5 Aineiden ja esineiden haltuunotto

Tarkastuksella havaittiin, että lasten rahavaroja tai lasten muuta omaisuutta (säännönmukaisesti pankkikortti ja ponnekaasupullot, joskus peili, pinsetit, kynsisakset) oli otettu laitoksen haltuun ilman, että haltuunotosta olisi tehty päätöksiä.

Mikäli lapsen omaisuutta otetaan haltuun, eikä sitä heti palauteta, on haltuunotosta lastensuojelulain mukaan tehtävä kirjallinen päätös. Haltuunoton edellytyksien tulee yksilöllisesti arvioiden täytyä, jotta lapsen omaisuutta ylipäättänsä voidaan ottaa laitoksen haltuun.

Haltuunottoa ei voida koskaan käyttää rangaistuksena. Lapsen omistaman esineen haltuunotto edellyttää säännöksessä esitettyä ”todennäköisyyttä” siitä, että haltuun otettava aine tai esine ”vakavasti vaarantaa” sijaishuollon järjestämistä.

Laitoksen mukaan, mikäli lapsi haluaa säilyttää omia rahojaan tai muuta omaisuuttaan laitoksen tiloissa, on se mahdollista. Lapsille on, mikäli se on ollut mahdollista, avattu pankkitili ja lapsen käyttövarat suoritetaan lapsen tilille. Lapsille on hankittu pankkikortit, joilla he voivat nyt maksaa ostoksiaan.

Mikäli lapsi ei hallitse omaa rahankäyttöään ja käyttää omia rahojaan sillä tavoin, että se vaarantaa sijaishuollon tarkoituksen, on pankkikortti mahdollista ottaa laitoksen haltuun siten kuin lastensuojelulain 65 §:n 3 momentissa on säädetty. Päätöksessä on esitettävä asianmukaiset perustelut. Päätökseen voidaan sisällyttää myös perusteltuja rajoituksia (ehtoja).

5.6 Henkilöntarkastus ja henkilönkatsastus

Henkilöntarkastuksesta ja henkilönkatsastuksesta on säädetty lastensuojelulain 66 §:ssä. Säännöksen mukaan, jos on perusteltua syytä epäillä, että lapsella on vaatteissaan tai muutoin yllään 65 §:n 1 momentissa tarkoitettuja aineita tai esineitä, hänelle saadaan asian tutkimiseksi tehdä *henkilöntarkastus*.

Jos on perusteltua syytä epäillä, että lapsi on käyttänyt 65 §:n 1 momentissa tarkoitettuja päihdyttäviä aineita, häneen saadaan kohdistaa *henkilönkatsastus*, joka voi käsittää puhalluskokeen suorittamisen tai veri-, hius-, virtsa- tai sylkinäytteen ottamisen.

Laitoksen mukaan henkilönkatsastuksia on saatettu tehdä sosiaalityöntekijän pyynnön perusteella. Henkilönkatsastusta ei kuitenkaan voida tehdä pelkästään sillä perusteella, että sosiaalityöntekijä on sitä pyytänyt, vaan katsastuksen suorittaminen edellyttää joka kerralla yksilöllisen perustellun syyn epäillä lapsen käyttäneen päihdyttäviä aineita.

Henkilöntarkastusta ja henkilönkatsastusta tehtäessä lasta koskeviin asiakirjoihin tulee aina merkitä ja selkeästi perustella, mikä on ollut toimenpiteeseen johtanut ”perusteltu syy epäillä”. Kysymys on yksilöllisestä perusteesta, joka tulee arvioida jokaisen lapsen osalta erikseen, jokaisella kerralla, kun henkilöntarkastus tai –katsastus tehdään.

Henkilöntarkastuksia koskevista asiakirjamerkinnöistä tulee selvästi ilmetä, millä tavoin tarkastus on tehty ja toimeenpantu. Tällaisella menettelyllä voidaan myös jälkikäteen varmistaa, että henkilöntarkastus on tehty asianmukaisesti siten kuin lainsäädännössä edellytetään.

Kaikki lapset kertoivat lomakäytännöstä, jonka myös laitos vahvisti. Lomalle lähtiessä lapset laittavat mukaan otettavat tavarat sängylle tai toimistoon, josta ne tarkastetaan. Lomalta tullessa laukussa olevat tavarat tarkastetaan. Toimenpiteistä ei tehty kirjauksia. Käytäntö koski kaikkia lapsia riippumatta sijoitusperusteesta.

Laitos perusteli käytäntöään mm. sillä, että laitos varmistaa lomalle lähtiessä, että lapsella on riittävästi vaatteita ja ettei lapsen tavaroiden joukossa ole muille lapsille kuuluvia tavaroita.

Henkilöntarkastuksen tekemisen edellytyksenä tulee olla kuitenkin laissa säädettyjen perusteiden olemassaolo. Edellä kuvatulla tavalla tehdyt tarkastukset eivät täytä laissa säädettyjä edellytyksiä.

Lasten riisuttaminen

Tarkastuksella osa lapsista kertoi, että heidät oli henkilöntarkastuksen aikana eri tavoin riisutettu alasti ja heidän alasti ollessaan ohjaajat olivat tarkastelleet heidän kehoaan.

Laitos myönsi menettelyn.

Henkilöntarkastus tulee aina tehdä erittäin suurta hienovaraisuutta noudattaen ja lapsen fyysistä koskemattomuutta, sukupuoli-identiteettiä, ihmisarvoa ja yksityisyyttä kunnioittaen. Henkilöntarkastusta tehtäessä pitää ottaa huomioon lapsen ikä, sukupuoli, kehitystaso, lapsen yksilölliset ominaisuudet sekä uskonto ja kulttuuritausta.

Säännökset eivät oikeuta lapsen riisuttamiseen tai lapsen vastentahtoiseen riisumiseen.

Tarkastus itsessään on käytännössä aina lapselle nöyryyttävää. Tämän takia tarkastuksen toteuttamistapa on harkittava aina yksilöllisesti ja valittava sellainen tapa, jolla mahdollisimman vähän aiheutetaan lapselle haittaa. Jos lapsen vaatteet on tarkastettava, lapsen tulisi saada itse riisuutua ison pyyhkeen tai kylpytakin alla siten, että hän voi suojata kehoaan eikä hänen alaston kehonsa tule ohjaajan tarkastelun alle. Pyyhkeen tai kylpytakin vaihtoehtona voidaan käyttää esimerkiksi suojaavia sermejä. Hyväksyttävänä ei voida pitää sellaista menettelyä, jossa ohjaaja pitää lapsen edessä pyyhettä, jonka takana lapsi riisuu vaatteensa, koska tällöin ei voida varmistua lapsen intimitietin suojaamisesta.

5.7 Omaisuuden ja huonetilojen tarkastus

Lastensuojelulain 67 §:n mukaan, jos on perusteltua syytä epäillä, että lapsella on hallussaan 65 §:n 1 momentissa tarkoitettuja aineita tai esineitä taikka lapsen olinpaikka on sijaishuollon tarkoituksen toteuttamiseksi kiireellisesti selvitettävä, saadaan hänen käytössään olevat tilat tai hallussaan oleva omaisuus tarkastaa.

Tarkastamisesta päättää ja tarkastamisen tekee laitoksen johtaja tai hänen määräämänsä laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluva henkilö. Tarkastaminen on tehtävä lapsen ja laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluvan toisen henkilön läsnä ollessa. Lapsen käytössä olevat tilat tai hallussa oleva omaisuus voidaan kuitenkin erityisestä syystä tarkastaa myös lapsen tai toisen henkilön läsnä olematta. Lapselle tulee selvittää tarkastuksen syy.

Osa lapsista kertoi, että laitoksessa oli tehty joissain tilanteissa huonetilojen tarkastamisia joukkotarkastuksena.

Lapsella on myös laitoksessa oikeus yksityisyyteen, joten hänen huonetilojensa tarkastaminen on sallittua vain silloin, kun laitoksen henkilökunnalla on laissa tarkoitettu perusteltu syy omaisuuden tai huonetilojen tarkastamiseen. Tarkastamista ei siten voida tehdä säännönmukaisesti tai pistokokeina ilman, että siihen olisi lapsen käyttäytymisen tai laitoksen saamien tietojen perusteella yksilöllisesti perusteltua syytä.

Lähtökohtaisesti lapselle on aina selvitettävä tarkastuksen peruste ja pääsääntöisesti lapsella on oltava mahdollisuus olla läsnä tarkastusta tehtäessä.

5.8 Kiinnipitäminen

Laitos kertoi kahdesta tapauksesta, joissa laitoksen työntekijät olivat joutuneet turvautumaan sairaalassa ja lapsen kuljetuksen aikana kiinnipitoon. Laitoksen mukaan työntekijät olivat joutuneet toimimaan pakkotilassa suojatakseen lapsen turvallisuutta sairaalassa ja lasta kuljetettaessa autossa.

Lastensuojelulain 68 §:ssä säädetään kiinnipidosta. Säännöksen mukaan laitoksen johtaja tai laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluva henkilö voi lapsen rauhoittamiseksi pitää kiinni lapsesta, jos lapsi sekavan tai uhkaavan käyttäytymisensä perusteella todennäköisesti vahingoittaisi itseään tai muita, ja kiinnipitäminen on lapsen oman tai toisen henkilön hengen, terveyden tai turvallisuuden välittömän vaarantumisen vuoksi taikka omaisuuden merkittävän vahingoittamisen estämiseksi välttämätöntä.

Kiinnipitämisen on oltava luonteeltaan hoidollista ja huollollista sekä kokonaisuutena arvioiden puolustettavaa, kun otetaan huomioon lapsen käyttäytyminen ja tilanne muutoinkin. Kiinnipitäminen voi pitää sisällään myös lapsen siirtämisen. Kiinnipitäminen on lopetettava heti, kun se ei enää ole välttämätöntä.

Kiinnipidossa on kiinnitettävä erityistä huomiota, siten kuin lastensuojelulain 64 §:ssä ja sosiaalihuollon asiakaslaissa on nimenomaisesti edellytetty siihen, ettei lapsen ihmisarvoa loukata ja että hänen vakaumustaan ja ihmisarvoaan kunnioitetaan. Toimenpiteitä toteutettaessa on otettava huomioon sijaishuoltoon johtaneet syyt, lapsen ikä, toivomukset, mielipide, etu ja yksilölliset tarpeet sekä hänen kulttuuritaustansa.

Eryteisesti lapsen menneisyyden kokemukset häneen kohdistetusta väkivallasta tai esimerkiksi seksuaalisesta hyväksikäytöstä tulee ottaa huomioon kiinnipitotilanteessa. Myös lapsen uskonnollisiin liittyvillä seikoilla voi olla huomattavaakin merkitystä siihen, millä tavalla kiinnipitoa voidaan toteuttaa.

Lastensuojelulain mukaan kiinnipitäminen voi sisältää lapsen siirtämisen, esimerkiksi omaan huoneeseen tai eristämistilaan, silloin kun edellytykset kiinnipidolle ylipäänsä ovat olemassa.

Mikäli lapselle on aiheutunut näkyviä vammoja kiinnipidon yhteydessä, on terveydenhuollon ammattihenkilön tutkittava lapsi. Samoin on meneteltävä, mikäli lapsi pyytää tutkimuksen suorittamista tai kertoo aikuisille, että häneen on sattunut. Lapsen vammat, suoritettu tutkimus ja lapsen pyyntö on kirjattava siten, kuin lastensuojelulaissa erikseen rajoitustoimenpiteitten kirjaamisesta säädetään.

Lastensuojelulain 68 §:n mukaan kiinnipitämisestä on siihen turvautuneen henkilön annettava laitoksen johtajalle kirjallinen selvitys. Kirjallisesta selvityksestä on ilmentävä ne seikat, joista on säädetty rajoitustoimenpiteiden kirjaamisesta annetusta lastensuojelulain 74 §:n säännöksessä.

Kiinnipidolla puututaan aina lapsen itsemääräämisoikeuteen. Tämän takia kirjausmerkinnät on laadittava huolellisesti. Kirjauksesta on ilmentävä myös, millä tavoin kiinnipito on toteutettu ja jos kiinnipidon jälkeen on turvauduttu muihin rajoitustoimenpiteisiin myös nämä seikat.

Lapsen kiinnipitoa ei voida toteuttaa voimassa olevan lastensuojelulain mukaan laitoksen ulkopuolella. Kiinnipitämisen perusteena ei voi koskaan olla lapsen aikaisempi käyttäytyminen. Kiinnipitoa ei myöskään voida perustella sillä, että se on lapsen hoidon ja huollon kannalta tarkoituksenmukaista. Lapsen kiinnipito voidaan toteuttaa vain laissa säädettyillä edellytyksillä silloin, kun käsillä on säännöksessä tarkoitettu välitön vaaratilanne.

5.9 Liikkumisvapauden rajoittaminen

Lastensuojelulain 69 §:n mukaan lapselle saadaan, jos se on hänen huoltonsa kannalta välttämätöntä, ja jos se on lapsen edun mukaista, asettaa määräajaksi kielto poistua laitoksen alueelta, laitoksesta tai tietyn asuinyksikön tiloista.

Liikkumisvapauden rajoittamisena pidetään myös menettelyä, jossa lapsi liikkuu tai poistuu päätöksessä yksilöidyltä alueelta vain yhdessä työntekijän kanssa.

Lasten kanssa käydyissä keskusteluissa tuli esille, etteivät ainakaan kaikki lapset päässeet iltaisin vapaasti liikkumaan paikkakunnalla. Laitoksen mukaan lapset saivat, mikäli ilmoittivat asiasta, lähteä pois laitoksesta iltaisin.

Sijoitettujen lasten kohdalla selkeät kasvatukselliset säännöt ovat yksi hoidon ja kasvatuksen peruslähtökohta. Sinänsä laitoksissa oleville lapsille voidaan asettaa esimerkiksi tavanomaiseen, yleisesti hyväksyttävänä pidettävään kasvatukseen kuuluvia rajoja sen suhteen, missä lapsi voi liikkua ja minä vuorokauden aikana.

Laitoksen tulee keskustella lapsia koskevista säännöistä lasten kanssa lasten ymmärtämällä tavalla ja huolehtia siitä, että he tuntevat yhteisesti noudatettavien sääntöjen sisällön. Lasten kertoman perusteella lapsille oli epäselvää muun muassa se, millä tavoin ja millä edellytyksillä heillä oli mahdollisuus liikkua vapaa-aikanaan laitoksen ulkopuolella.

Mikäli edellytykset lapsen liikkumisvapauden rajoittamiselle täyttyvät ja lapsen liikkumista laitoksen ulkopuolella on rajoitettava, on asiasta tehtävä muutoksenhakukelpoinen päätös. Päätöksestä tulee ilmetä rajoittamisen perusteet sekä kuvaus siitä, millä tavoin liikkumisvapautta rajoitetaan.

Lapset kertoivat myös, että joissain tilanteissa liikkumisvapauden rajoittaminen tarkoitti myös sitä, ettei lapsi saanut vapaasti poistua huoneestaan. Laitos vahvisti tällaisen menettelyn.

Liikkumisvapauden rajoittaminen ei oikeuta lapsen sosiaalisten suhteiden katkaisemiseen, eikä estämään lapsen poistumista omasta huoneestaan.

5.10 Eristäminen

Lastensuojelulain 70 §:n mukaan lapsi saadaan eristää laitoksen muista lapsista, jos hän käyttäytymisensä perusteella on vaaraksi itselleen tai muille taikka, jos eristäminen on muusta erityisen perustellusta syystä lapsen hengen, terveyden tai turvallisuuden kannalta välttämätöntä.

Eristämistä ei saa määrätä laajempaan eikä pidemmäksi ajaksi kuin lapsen hoito välttämättä vaatii.

Eristäminen ei saa koskaan olla rangaistus ja eristämisen sijasta on aina ensin mietittävä muita lievempiä keinoja. Eristämistä ei voida milloinkaan käyttää kasvatuksellisilla perusteilla.

Eristäminen voi olla rangaistusluonteista esimerkiksi silloin, kun lapsi palaa karkumatkalta laitokseen rauhallisena ja joutuu silti eristykseen.

Eristämisen tulee tapahtua laitoksen hoito- ja kasvatushenkilöstön jatkuvan huolenpidon alaisena. Kun lapsi eristetään, on samalla määrättävä, kenelle laitoksen henkilökunnasta kuuluu huolehtia lapsen turvallisuudesta. Tälle tai näille henkilöille kuuluu myös sen arviointi, milloin eristys on lopetettava. Eristäminen on lopetettava heti, kun se ei enää ole välttämätöntä.

Eristämistä koskevilla kirjaamismerkinnöillä ja seurantamerkinnöillä on erityistä merkitystä arvioidessa (jälkikäteen) niitä olosuhteita, joiden perusteella eristämispäätös on tehty, eristämisen toimeenpanoa sekä eristämisen kestoa. Kirjaamismerkinnöillä voidaan myös varmistaa, että lapsen turvallisuudesta ja lapsen mahdollisuudesta saada keskustella hoitohenkilöstöön kuuluvan aikuisen kanssa on asianmukaisesti huolehdittu.

Eristämistä muistuttavat käytännöt

Tarkastushavaintojen mukaan hatkareissun jälkeen lapsi voitiin siirtää eristystilaan tai lapsi saattoi viettää aikaansa omassa huoneessaan. Laitoksen mukaan karkureissun jälkeen tehdään säännönmukaisesti lapselle liikkumisvapauden rajoittamispäätös siten, että lapsi voi liikkua laitoksen sisällä ja ulkopuolella vain ohjaajan kanssa. Lapsi ei saa poistua huoneestaan ilman lupaa. Päästäkseen ulos huoneesta lapsi koputtaa huoneen oveen.

Vaikka lapselle on tehty liikkumisvapauden rajoittamista koskeva päätös, muistuttaa tällainen liikkumisvapauden rajoittaminen tosiasiallisesti eristämistä tai erityistä huolenpitoa. Täysin selvää ei tarkastuksen perusteella ole, kuinka pitkiä aikoja lapset joutuvat olemaan tällaisessa tilanteessa huoneessaan. Laitoksen mukaan lapsi saattoi olla huoneessaan ”muutamia päiviä”, mutta lasten kertoman mukaan oleskelu huoneessa saattoi kestää pidempään.

Käytännössä lasta saatetaan lastensuojelulaitoksissa kasvatuksellisena keinona kehottaa menemään hetkellisesti omaan huoneeseensa esimerkiksi rauhoittumaan. Huoneen ovea ei tällöin lukita ja lapsi on huoneessaan pelkän suullisen kehotuksen perusteella. Tällöin kysymys voi olla tavanomaisena ja yleisesti hyväksyttävänä pidettävän kasvatuksen piiriin kuuluvasta asiasta.

Lain tarkoittamasta eristämisestä voi olla kuitenkin kyse silloin, kun lasta tosiasiallisesti estetään poistumasta huoneestaan. Menettely voi olla tosiasiallisesti lapsen eristämistä silloin, kuin lapsi joutuu vastoin tahtoaan oleskelemaan huoneessaan pitkiä aikoja ilman, että kyse olisi eristämässäännöksessä tarkoitettua lapsen käyttäytymisestä ja että eristämisestä olisi tehty päätöstä.

Lapset kertoivat myös eriytetystä ruokailusta hatkareissun jälkeen. Laitoksen mukaan eriytettyä ruokailua on ainoastaan silloin, jos lapsi on esimerkiksi päihtynyt.

Eriytettyjen ruokailujen käytölle tulee olla hyväksyttävät ja kasvatukselliset perusteet eikä kyse voi olla rangaistuksesta. Kyse ei voi myöskään olla sellaisesta toimenpiteestä, jossa lapsen sosiaaliset suhteet tosiasiallisesti katkaistaan.

Eristämistä koskevat kirjausmerkinnät

Lapsen eristäminen on mahdollista ainoastaan lastensuojelulain 70 §:n edellytysten täytyessä.

Laitos toimitti kolmen lapsen eristämismarkinnat tarkastuksen yhteydessä.

Erään lapsen eristämispäätöksen (4.11.2018) mukaan eristämispäätös tehtiin lapsen karkumatkan jälkeen. Eristämispäätöstä perusteltiin seuraavasti: ”Rajoitustoimenpiteillä rauhoitetaan (nimi) tilannetta ja estetään mahdollinen uusi karkaamisyritys.” Eristämispäätöksestä ilmeni eristämisen aloittamisaika. Eristämistä koskevista seurantamerkinnöistä ei ilmennyt muuta kuin kellonajat, jolloin lapsen tilannetta oli seurattu.

Toista lasta koskevan eristämispäätöksen mukaan lapsi eristettiin 22.4.2018. Päätöksestä ilmeni rajoituksen alkamisaika (20.37). Päätöksen perustelujen mukaan (Nimi) sekä karkureissujen ajalla tapahtunut päihteiden käyttö huomioiden (Nimi) on tällä hetkellä karkualtis. Eristyksellä turvataan (Nimi) oma turvallisuus ja katkaistaan epäsosiaalinen tilanne.

Eristämistä koskevien seurantamerkintöjen mukaan, jotka alkavat vasta seuraavasta aamusta:
 ”klo 8.40 aamupala ja voinnin tarkastus
 klo 9.15 xxx keskustelu karkureissusta ja voinnista
 klo 11.20 seuranta voinnista, sosiaalityöntekijän terveiset
 klo 12.15 ruuan tarjoaminen, väsynyt ei halua syödä
 klo 15.30 päivällinen, juttelu ja WC-käynti
 klo 16.25 kirjoitustehtävän antaminen ja lukemisen haku kirjastosta. klo 17.25 voinnin tarkastus
 klo 18.15 eristämisen lopettaminen. Vointi hyvä ja asiallinen. Väsymys vähentynyt.”

Ilmeisesti tähän eristämispäätökseen sisältyy myös henkilöntarkastus. Asiakirjamerkintöjen mukaan ”riisuu kahden ohjaajan läsnä ollessa vaatteensa. Vaatteet tarkastetaan yhteisymmärryksessä. Tarkastuksessa ei mitään poikkeavaa.”

Kolmatta lasta koskeva eristämispäätöksen mukaan lapsi eristettiin 10.7.2018. Eristämispäätöksestä ilmenee eristämisen aloittamishetki (18.30). Eristämispäätös on perusteltu seuraavasti: ”Klo 10.7.2018. aikana ohjaajan täytyi ottaa (Nimi) autossa kiinnipitoon tämän kieltäytyttyä luovuttamasta paperiliitintä/nuppineulaa tms. Kiinnipitotilanne jatkui perille ja - - - huone jouduttiin tyhjentämään turvallisuussyistä (Nimi) käytettyä lähes kaikkea irrotettavaa kalustoa lyömäaseena huoneen oveen ja seiniin. Päätöksellä pyritään varmistamaan niin (Nimi) oma, henkilökunnan kuin muiden nuorten turvallisuus.”

Seurantamerkintöjen mukaan, jotka alkavat vasta seuraavasta aamusta:
 ”klo 8.00 nukkuu rauhallisesti
 klo 9 herätetään syömään aamupalaa. Hyvin jakselee.
 klo 10.30 WC:ssä käytetty
 klo 12.00 päiväpalan syönyt
 klo 13.00 WC:ssä käytetty
 klo 14.05 nukkuu rauhallisesti

klo 15.03 viety päivän pääruoka. - - oli tyytyväinen annoksen kokoon.

klo 16.12 käyty varmistamassa hyvinvointi. Kaikki OK eikä ollut vailla mitään.

klo 17 käyty varmistamassa, että kaikki hyvin.

klo 18.30 (nimi) eristys päättyi. Käyty läpi seitsemän vuorokauden lvr-päätös ja mitä se tarkoittaa.”

Lasten asiakirjoista ja niistä seurantamerkinnoistä, jotka liittyvät eristämisiin, ei ilmene ainakaan suoraa perustetta sille, miksei eristämistä näiden lasten osalta ole lopetettu aikaisemmin. Mikäli tapahtumien alkutilanteessa on ollut alun perin perusteet eristämiseksi, näyttäisi eristämistä koskevien seurantamerkintöjen perusteella kuitenkin siltä, että perusteet eristämiseksi olisivat lakanneet hyvinkin pian lasten eristämisen alkamisen jälkeen. Näyttää siis pikemminkin siltä, että eristäminen olisi mainittujen lasten osalta tullut lopetettua jo aikaisemmin, eli heti sen jälkeen, kun se ei ole enää välttämätöntä Lastensuojelulain 71 §:n mukaan lapsi saadaan eristää laitoksen muista lapsista, jos hän käyttäytymisensä perusteella on vaaraksi itselleen tai muille taikka jos eristäminen on muusta erityisen perustellusta syystä lapsen hengen, terveyden tai turvallisuuden kannalta välttämätöntä. Eristämistä ei saa määrätä laajempana eikä pidemmäksi ajaksi kuin lapsen huolenpito ja hoito välttämättä edellyttävät. Eristämistä ei saa jatkaa yhtäjaksoisesti yli 12:ta tuntia tekemättä siitä uutta päätöstä. Eristäminen on lopetettava heti, kun se ei enää ole välttämätöntä (säännös tässä muodossaan tulee voimaan 1.1.2020).

Eristämistä koskevien seurantamerkintöihin ei ole merkitty mitään arvioita siitä, miksi eristämistä on jatkettu. Osin eristämisen seurantamerkinnot puuttuivat kokonaan.

Eristämis seurantamerkintöjen perusteella lasten käyttäytymiseen ei näyttäisi liittyvän häneen itseensä tai muihin kohdistuvaa vaaraa tai välitöntä vaaraa siitä, että lapsi itse joutuisi käyttäytymisensä vuoksi muiden lasten väkivallan kohteeksi.

Seurantamerkinnoista ei myöskään ole havaittavissa sellaista erityisen perusteltua syytä, jonka vuoksi eristämisen jatkaminen olisi ollut lapsen hengen, terveyden tai turvallisuuden kannalta välttämätöntä.

Lasten eristämistä koskevien päätöksien ei ole kuvattu eristämishuoneeseen menoa edeltävää tilannetta kahden ensimmäisen lapsen osalta. Päätöksissä ei ole myöskään kuvattu sitä, millä tavoin eristäminen on tosiasiaa toteutettu. Päätöksestä ei esimerkiksi ilmene, missä tiloissa eristäminen toteutettiin, eikä siinä myöskään kuvattu yksiselitteisesti eristämisen purkamiseen johtavia olosuhteita. Päätöksessä on ainoastaan todettu kellonaika, jolloin eristäminen purettiin.

Aluehallintovirasto on omassa tarkastuspöytäkirjassaan arvioinut laitoksen käytössä olevia eristystiloja.

5.11 Avohuollon tukitoimena oleviin lapsiin kohdistetut rajoitustoimenpiteet

Tarkastuksella kaikki lapset tiesivät olevansa huostaanotettuja, kiireellisesti sijoitettuja tai olevansa avohuollon sijoituksessa. Lapset eivät kuitenkaan kaikki olleet tietoisia siitä, että avohuollon sijoitus on heille vapaaehtoinen, tai että heidän olisi lastensuojelulain 37 §:n mukaan tullut antaa siihen nimenomainen suostumuksensa.

Avohuollon sijoituksessa olevat lapset eivät myöskään kaikki tieneet sitä, että lain mukaan heihin ei voi kohdistaa minkäänlaisia lastensuojelulaissa säädettyjä rajoitustoimenpiteitä.

Sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain 5 §:n mukaan asiakkaalle on selvítettävä erilaiset vaihtoehdot ja niiden vaikutukset samoin kuin muut seikat, joilla on merkitystä hänen asiassaan.

Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän ja lapsen sijaishuoltopaikan velvollisuutena on edistää lapselle kuuluvien tiedollisten oikeuksien toteutumista. Lapsella tulee olla aina hänen iästään riippumatta oikeus saada tietoa mm. siitä, minkälaisia oikeuksia ja velvollisuuksia viranomaisella tai viranomaisen toimeksiannosta toimivalla lastensuojelulaitoksella on, millä tavoin lapsi pystyy esittämään omia näkemyksiään ja käsityksiään, mikä merkitys niillä asiassa on ja ennen kaikkea mitä oikeuksia lapsella itsellään asiassa on.

Avohuollon tukitoimena sijoitetulle lapselle tulee kertoa hänen oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan vastaavalla tavalla kuin muillekin sosiaalihuollon asiakkaille.

Lasten kertomuksista ilmeni, että avohuollon tukitoimena sijoitettuihin lapsiin oli kohdistettu rajoitustoimenpiteitä vastaavalla tavalla, kuin huostaanotettuihin lapsiin.

Avohuollon tukitoimena sijoitetuille lapsille oli tehty ainakin henkilöntarkastuksia, esineiden ja aineiden haltuunottoja ja rajoitettu tosiasiasa puhelinajoilla oman puhelimen käyttöä.

Kun samaan laitokseen on sijoitettu lapsia sekä huostaanotettuina että avohuollon tukitoimena, on tällä käytännössä vaikutuksia laitoksen arjen toimintaan. Laitoksen tulee pystyä järjestämään toimintansa siten, että eri sijoitusperusteet ja niiden takana olevat lain säännökset voidaan ottaa kaikessa toiminnassa huomioon.

Mikäli laitos kokee edellä sanotun mahdottomaksi, on sen arvioitava yhdessä sijoituspäätöksiä tekevän viranomaisen kanssa se, miten lapsen kodin ulkopuolinen sijoitus on järjestettävä ja millä perusteella kyseiseen laitokseen voidaan sijoittaa lapsia.

6 PÄÄSY OIKEUKSIIN

6.1 Päätösten tiedoksianto

Tarkastuksella havaittiin, että ainakin osalle lapsista oli annettu tietoja lasten käytössä olevista oikeussuojakeinoista (valitus rajoituspäätöksistä). Ainakin osalla lapsista oli myös hallussaan heitä koskevat laitoksessa tehdyt rajoituspäätökset.

Päätöksen tiedoksiannosta ja tiedoksiantotavoista on säädetty hallintolain (434/2003) 54–63 §:ssä. Viranomaisen on hallintolain 54 §:n 1 momentin mukaan viipymättä annettava tekemänsä päätös tiedoksi asianosaiselle ja muulle tiedossa olevalle, jolla on oikeus hakea siihen oikaisua tai muutosta valittamalla. Säännöksen 3 momentin mukaan asiakirja annetaan tiedoksi alkuperäisenä tai jäljennöksenä.

Jotta lapsi voisi käyttää oikeuttaan tehokkaiisiin oikeussuojakeinoihin, lapselle tulee antaa häntä koskevat päätökset tiedoksi. Lapselle tulee myös antaa asiaan vaikuttavia muita tietoja, jotta lapsi voi tehdä tietoon perustuvan ratkaisun oikeussuojakeinojen käyttämisestä. Päätöksiä tiedoksi annettaessa olosuhteiden tulisi olla sellaiset, että lapsi pystyy tosiasiasa vastaanottamaan ja ymmärtämään hänelle kerrottavaa tietoa rajoituspäätöksen perusteista.

Lapsella tulee olla aina hänen iästään riippumatta oikeus saada tietoa mm. siitä, minkälaisia toimivaltuuksia ja velvollisuuksia viranomaisella tai viranomaisen toimeksiannosta toimivalla lastensuojelulaitoksella on, millä tavoin lapsi pystyy esittämään omia näkemyksiään, mikä merkitys niillä on ja mitä velvollisuuksia ja oikeuksia lapsella on.

Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän ja lapsen sijaishuolto-paikan velvollisuutena on edistää lapselle kuuluvien tiedollisten oikeuksien toteutumista ja kertoa lapselle hänen käytettävissään olevista oikeussuojakeinoista valitusmahdollisuudesta mutta myös kanteluviranomaisista ja miten lapsi voi kirjoittaa kohtelustaan esimerkiksi kunnan sosiaaliamiehelle ja valvontaviranomaisille erityisesti aluehallintovirastolle ja eduskunnan oikeusasiamielelle.

6.2 Lapsen ja sosiaalityöntekijän väliset tapaamiset

Lastensuojelulain 53 §:n mukaan lapselle on aina järjestettävä riittävä mahdollisuus tavata henkilökohtaisesti hänen asioistaan vastaavaa sosiaalityöntekijää tai muuta lastensuojelun työntekijää. Säännös oikeuttaa lapsen tapaamaan omaa työntekijäänsä muiden läsnä olematta ja keskustelemaan itseään ja sijaishuollon toteuttamista koskevista asioista työntekijänsä kanssa.

Lapsella on oikeus kertoa sosiaalityöntekijälleen vapaasti omista olosuhteistaan sijaishuoltopaikassa sekä tuoda esiin omia näkemyksiään ja mahdollisesti kokemiaan epäkohtia sijaishuoltopaikassa.

Suurin osa Ojantakasen lapsista tiesi oman sosiaalityöntekijänsä yhteystiedot ja kertoi sosiaalityöntekijän käyneen yksikössä. Lasten kertoman mukaan sosiaalityöntekijät eivät kuitenkaan välttämättä juttele lapsen kanssa kahden kesken käydessään sijaishuoltopaikassa. Jotkut lapset kertoivat, ettei heillä ole luottamuksellista suhdetta omaan sosiaalityöntekijäänsä.

Hyvänä ja lapsen oikeuksia toteuttavana ja niitä edistävänä menettelynä on pidettävä, että niin laitos, kuin sosiaalityöntekijäkin, kirjaavat lapsen asiakirjoihin, milloin sosiaalityöntekijä on tavannut lasta ja miten tapaaminen on toteutettu. Lisäksi tulisi kirjata, onko tapaaminen järjestetty kahden kesken.

Jotta voitaisiin varmistaa, että lapsen oma mielipide hänen sijaishuoltonsa sujuvuudesta varmuudella saatettaisiin kuukausittain oman sosiaalityöntekijän tietoon, mahdollisena menettelynä voitaisiin pitää esimerkiksi sitä, että lapsi saisi halutessaan kirjoittaa luottamuksellisen viestin sosiaalityöntekijälleen, joka lapsen itse sinetöimässä kirjekuoressa liitettäisiin kuukausiraporttiin. Tällaisella menettelyllä voitaisiin varmistaa se, että lapsen oma käsitys asioista kulkeutuu sosiaalityöntekijälle, eikä yhteydenpito sosiaalityöntekijään jäisi lapsen oman aktiivisuuden varaan. Yksityisen ja luottamuksellisen viestin kirjoittamisen mahdollisuus saattaisi myös lisätä lapsen halukkuutta kertoa omalle sosiaalityöntekijällensä arkaluonteisempiakin asioita elämästään laitoksessa.

6.3 Lapsen osallisuus

Lasten kanssa käydyistä keskusteluista ilmeni, etteivät laitoksen säännöt ja käytännöt olleet selviä kaikille lapsille. Osalla lapsista ei muun muassa ollut tietoa siitä, että heillä olisi ollut (laitoksen tarkastuksella ilmoittamin tavoin) mahdollisuus sopimuksen mukaan poistua laitoksesta ja käyttää laitoksen ulkopuolella myös omia rahojaan. Osalle lapsista oli epäselvää myös se, oliko heillä mahdollisuus pyytää ystäviään käymään laitoksessa. Jotkut lapsista kokivat, ettei omien mielipiteiden esittäminen ollut mahdollista.

Lapset ja myös laitoksen henkilökunta kertoivat, että lasten ja henkilökunnan välillä on yhteisöpalaveri kerran kuukaudessa.

Lastensuojelulaitoksen tulee kehittää yhdessä sijoitettujen lasten kanssa tapoja, joilla lasten osallisuutta voitaisiin edistää ja tukea ja joilla tietoisuutta laitoksen säännöistä lisätä. Laitos voisi esimerkiksi antaa kaikille lapsille kirjallisena laitoksessa yhdessä sovitut säännöt, yhteisöpalaveriä voitaisiin pitää useammin ja tiedonkulkua edistää esimerkiksi lasso-työntekijöiden avulla.

Lapsen sijoituspaikan tulee pyrkiä osallistamaan lasta hänen omissa asioissaan ja kasvattamaan lapsi itsenäiseksi ja vastuulliseksi. Tähän kuuluu olennaisena osana se, että lapsi sijoituspaikassaan kokee tulevaisuutta kuulluksi ja kuunnelluksi, ja voi uskaltaa esittää omia mielipiteitään, myös siinä tapauksessa, että ne ovat sijaishuollon toteuttajaa arvostelevia tai moittivia. Lapsen sijaishuoltoon on luotava lapselle kodinomainen ilmapiiri, jossa lapsi kokee olevansa turvassa ja jossa lapsi pystyy luottamuksellisesti keskustelemaan hänen arkeensa kuuluvien sijaishuoltoon aikuisten kanssa ilman pelkoa seuraamuksista.

6.4 Työntekijöiden käyttäytyminen

Keskusteltiin laitoksen johdon kanssa lasten mainitsemien työntekijöiden käytöksestä. Ilmoitettiin, että lähes kaikki lapset olivat kertoneet, että kyseiset työntekijät käyttäytyvät aggressiivisesti lapsia kohtaan tai huutavat. Tässä yhteydessä otettiin esille lasten toive siitä, että laitoksen johtaja olisi läsnä enemmän lasten arjessa.

Viranomaisen toimeksiannosta toimivan, kuten yksityisen lastensuojelulaitoksen työntekijöiden, on käyttäydyttävä asiallisesti ja käytettävä sellaista kieltä ja sellaisia ilmaisuja, jotka ovat hyvän tavan mukaisia ja lasta kunnioittavia. Vaativassa lastensuojelutyössä murrosikäisten lasten kanssa työskennellessä voi olla haasteellisia tilanteita, joissa aikuinen saattaa provosoitua lapsen käytöksestä. Kuitenkaan työssään ammattimaisesti toimiva aikuinen ei voi tällaisessakaan tilanteessa menettää malttiansa, eikä hänen suhtautumisensa lapseen voi missään tilanteessa olla loukkaavaa tai alentavaa.

Asiallisen kielenkäytön vaatimus ei estä huumorin käyttämistä. Huumoria käytettäessä tulee kuitenkin aina varmistua siitä, että toinen osapuoli on ymmärtänyt tilanteen oikein, eikä koe huumorilla sanottuja asioita loukkaavina. Tällöinkin kielenkäytön tulee olla asiallista ja lapsen kulloisenkin yksilöllisen tilanteen huomioivaa.

Jotkut lapset kertoivat myös erään työntekijän osalta väkivallan, tai tarpeettoman voiman käytöstä ja sillä uhkaamisesta sekä rasististen ilmausten käytöstä.

Laitoksen johdolla on velvollisuus puuttua välittömästi tällaiseen menettelyyn ja huolehtia siitä, että sijoitettua lasta kohdellaan asianmukaisella tavalla ja että henkilökunnan käyttäytyminen ja kielenkäyttö on kaikilta osin asiallista ja lasta kunnioittavaa. Mikäli lapsi joutuu elämään sellaisessa yhteisössä, jossa häntä halveksitaan ja tosiasiaa nöyryyttään hänen henkilökohtaisten ominaisuuksiensa perusteella on se lapselle vahingollista ja voi vaikuttaa kielteisesti hänen suhtautumiseensa häntä kasvattaviin aikuisiin. Rasistista, syrjivää tai muuta lasta alentavaa kielenkäyttöä tai käyttäytymistä ei voida missään olosuhteissa pitää hyväksyttävänä.

6.5 Terveydenhoito

Lapset kertoivat olevansa tyytyväisiä laitoksen käyttämiin lääkäripalveluihin sekä erityisesti laitoksen omaan terveydenhuollon työntekijään. Osalle lapsista oli kuitenkin epäselvää se, voisivatko he asioida lääkärin luona ilman laitoksen sairaanhoitajaa tai ohjaajaa. Kiinnitettiin laitoksen johdon huomiota siihen, että lapsille tulee olla selvää se, millä tavoin he voivat itse päättää potilaslain mukaisesti omasta terveydenhuollostaan.

Laitoksen on omalta osaltaan sijaishuoltoa viranomaisen kanssa solmimaan sopimuksen perusteella antavana tahona myötävaikutettava siihen, että laitokseen sijoitetun lapsen terveydenhoitopalvelujen tarve arvioidaan, ja että lapsi saa hänelle tarpeelliset terveydenhoitoon liittyvät palvelut. Näin on erityisesti silloin, kun lapsi esittää terveydenhoitoon liittyviä tarpeitaan suoraan laitoksen työntekijälle.

Potilaan asemasta ja oikeuksista annetun lain (potilaslaki) 7 §:ssä on säädetty alaikäisen potilaan asemasta. Säännöksen mukaan, jos alaikäinen ikänsä ja kehitystasonsa perusteella kykenee päättämään hoidostaan, häntä on hoidettava yhteisymmärryksessä hänen kanssaan. Silloin, kun lapsi ei ikänsä ja kehitystasonsa johdosta ole kykenevä päättämään hoidostaan, on alaikäistä hoidettava yhteisymmärryksessä hänen huoltajansa tai muun laillisen edustajansa kanssa. Arvion lapsen kehitystasosta tekee terveydenhuollon työntekijä.

Lapsella saattaa olla sellaisia henkilökohtaisia tarpeita hakeutua lääkärin tai muun terveydenhuollon ammattihenkilön vastaanotolle, joilla ei ole liittymää tai merkitystä sijaishuollon yksilölliseen järjestämiseen. Tämän takia kovin tarkkojen ja yksityiskohtaisten selvitysten pyytäminen lapselta lääkärikäynnin tarpeesta ei lähtökohtaisesti ole perusteltua. Lapsella tulee lisäksi ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti olla mahdollisuus (niin halutessaan) tavata lääkäri kahden kesken ilman ohjaajan tai muun aikuisen läsnäoloa.

6.6 Käyttövarat

Kun lapsi tai nuori on sijoitettu kodin ulkopuolelle avohuollon tukitoimena tai sijaishuoltoa tai jälkihuoltoa koskevien säännösten mukaisesti, kunnan on huolehdittava, että hänen opintojaan ja harrastuksiaan tuetaan tarvittaessa taloudellisesti.

Taloudellisen tuen lisäksi lapselle tai nuorelle on hänen omaan käyttöönsä henkilökohtaisia tarpeita varten annettava kalenterikuukaudessa käyttövaroja iästä ja kasvuympäristöstä riippuen seuraavasti:

- 1) alle 15-vuotiaalle lapselle määrä, joka vastaa hänen yksilöllistä tarvettaan; ja
- 2) 15 vuotta täyttäneelle lapselle tai nuorelle vähintään määrä, joka vastaa yhtä kolmasosaa elatustukilain 9 §:ssä säädetystä yhdelle lapselle suoritettavasta elatustuen määrästä.

Säännöksen mukaan alaikäisellä on oikeus itse päättää maksettujen varojen käytöstä sen esitämättä, mitä holhustoimesta annetussa laissa säädetään.

Lapsen sijoituspaikan on pidettävä kirjaa lapselle annettujen käyttö-varojen maksamisesta. Kirjaukset on lähetettävä tiedoksi lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle vuosittain.

Käyttövarojen tarkoituksena on opettaa lapselle oman rahan käyttöä, kuten lapselle opetetaan rahankäyttöä kotonakin. Kysymys on taskurahan luonteisista varoista, jotka voidaan maksaa lapsen iästä ja yksilöllisestä tarpeesta riippuen esimerkiksi kuukausittain, viikoittain tai päivittäin.

Lapsella tulee olla mahdollisuus myös yrityksen ja erehdyksen kautta oppia vastuullista rahavarojensa käyttöä.

Käyttövarojen määrään ja maksamiseen ei vaikuta lapsen käyttäytyminen sijoituspaikassa. Käyttövarojen määrää ei voida siten vähentää esimerkiksi lapsen karkumatkojen tai muun käyttäytymisen perusteella. Käyttövaroja ei voi käyttää myöskään esimerkiksi lapsen aiheuttamien vahinkojen korvaamiseen.

Sijaishuollosta vastuussa oleva kunta vastaa kaikista sijaishuoltoon liittyvistä kustannuksista. Mikäli lapsi tarvitsee esimerkiksi vaatteita, harrastusvälineitä tai muita hyödykkeitä, eikä sijaishuoltopaikka oman sopimuksensa perusteella ole velvollinen niitä hankkimaan, on sijaishuollosta vastuussa olevan toimielimen arvioitava, millä tavoin lapsen tarpeisiin tulee vastata. Viime kädessä lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän on arvioitava yksilöllisesti lapsen tarpeita.

Laitoksen mukaan käyttövarat maksetaan lasten pankkitilille. Lapsille on hankittu pankkikortit. Lapset kuitenkin kertoivat, että pankkikorttia ja rahavaroja säilytetään laitoksen kansliassa. Lapset eivät saa ainakaan kaikki pankkikorttia kouluun tai heidän liikkueensa viikolla laitoksen ulkopuolella.

Kuten edellä on todettu, lapsilla on oikeus päättää oman rahansa käytöstä, eikä sitä voida rajoittaa laitoksen säännöillä. Mikäli lasten rahavarojen käyttöä tulee ohjata, voidaan käyttövarat maksaa esimerkiksi kerran viikossa lapsen pankkitilille. Tarvittaessa rahavarat voidaan ottaa laitoksen haltuun siten, kuin lastensuojelulaissa säädetään.

6.7 Harrastukset

Lasten mahdollisuus harrastaa ja tehdä mieltymyksiään koskevia asioita on sijaishuollon aikana tärkeää ja olennainen osa lapsen etua toteuttavaa sijaishuoltoa. Lapsen kuntoutumisen ja toisaalta myös kiinnittymisen kannalta on tärkeää, että lapsilla on myös sijaishuollossa mahdollisuus kokea uusia ja hänelle tärkeitä asioita. Sijaishuollossa lapselle on annettava sellaista hoitoa ja huoltoa, jota tarkoitetaan lapsen huollosta tapaamisoikeudesta annetussa laissa. Lapsella on siis oikeus saada tavanomaista kasvatusta, johon kuuluu myös sijaishuoltopaikan ulkopuolinen toiminta, kuten lapsen taipumuksia ja mieltymyksiä huomioiva harrastustoiminta.

Lapset kertoivat, etteivät he voi paikkakunnalla harrastaa kaikkia niitä harrastuksia, joita he haluaisivat. Lasten kertoman mukaan harrastaminen esimerkiksi Oulussa ei olisi mahdollista. Osalle lapsista oli epäselvää, millä tavoin he voisivat tuoda esiin omia tarpeitaan harrastuksiin liittyen.

Laitoksen johdon mukaan harrastustoiminta myös Oulussa olisi mahdollista.

Lapsilla tulee olla selkeä tieto siitä, millä tavoin he voivat ilmaista omia käsityksiään ja tarpeitaan toivomistaan harrastuksista. Laitoksen velvollisuutena on pyrkiä järjestämään harrastusmahdollisuuksia ja tarvittaessa keskustella harrastustoiminnan järjestämisestä lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän kanssa.

6.8 Ulkonäköön puuttuminen

Lapset kertoivat, etteivät he saa värjätä hiuksiaan. Jotkut lapset kertoivat pukeutumisessa olevista rajoituksista.

Oikeus henkilökohtaiseen koskemattomuuteen suojaa sellaiselta ihmisarvoa loukkaavalta kohtelulta, joka toteutetaan puuttamalla henkilön fyysiseen olemukseen ilman hänen suostumustaan. Yksityiselämän suojan lähtökohtana on, että yksilöllä on oikeus elää omaa elämäänsä ilman viranomaisten tai muiden ulkopuolisten tahojen mielivaltaista tai aiheetonta puuttumista hänen yksityiselämäänsä.

Laitoksen säännöt eivät saa rajoittaa lapsen itsemääräämisoikeutta enempää, kuin on välttämätöntä.

Totean, että sijaishuoltopaikka voi yhdessä lapsen kanssa keskustellen tukea ja ohjata lasta arvioimaan esimerkiksi pukeutumistaan eri kannoilta ja ottaen huomioon muun muassa tilaisuuudet, johon lapsi on menossa, vuodenajat ja terveydelliset seikat, sekä opettaa ja tukea lasta ymmärtämään erilaisiin kulttuureihin liittyviä pukeutumiseen liittyviä tapoja.

6.9 Sijaishuoltoon liittyvien kustannusten maksaminen

Eräs lapsi kertoi, että hän oli joutunut maksamaan oman matkalippunsa hatkareissun jälkeen takaisin laitokseen. Laitos kertoi, että ”vahinkolipuista” ei velota. Jos lapsi on tahallaan aiheuttanut sen, että hänelle joudutaan ostamaan samalle matkalle useita lippuja, korvaavat matkakustannukset.

Kysymys on sijaishuollosta aiheutuvista kustannuksista. Lapsen velvoittaminen korvaamaan tällaisen aiheuttamansa vahingon edellyttäisi aina huoltajan, lapsen, sosiaalityöntekijän ja laitoksen neuvotteluja.

7 SIJAISHUOLLON VALVONTA

Suomea sitovan lapsen oikeuksien sopimuksen 25 artikla edellyttää muun muassa sijaishuollossa olevien lasten hoidon ja olosuhteiden valvontaa. Sen mukaan sopimusvaltiot tunnustavat lapselle, jonka toimivaltaiset viranomaiset ovat sijoittaneet hänen huoltonsa järjestämiseksi, hänen suojelemisekseen tai hänen ruumiillisen tai henkisen terveytensä hoitoa varten, oikeuden hänelle annetun hoidon ja hänen sijoitukseensa liittyvien muiden olosuhteiden ajoittaiseen tarkistamiseen.

Sijaishuollon valvonnassa on kiinnitettävä erityisesti huomiota lapsen hoidon ja huolenpidon järjestämiseen, käytettäviin rajoitustoimenpiteisiin ja siihen, millä tavoin lapsen etu sijaishuoltopaikassa toteutuu.

Sijoittajakunnan on varmistuttava lasta sijoitettaessa (etukäteisvalvonta) sekä erityisesti sijoituksen aikana siitä, että sijaishuoltopaikka vastaa niihin lapsen yksilöllisiin tarpeisiin, joiden perusteella hänet on sijoitettu kodin ulkopuolelle huostaan otettuna, kiireellisesti sijoitettuna tai avohuollon tukitoimenpiteillä.

Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän velvollisuutena on varmistua siitä, että sijaishuoltopaikka vastaa lapsen etua siten kuin lastensuojelulain 50 §:ssä on säädetty ja lastensuojelulain 30 §:n mukaisessa asiakassuunnitelmassa tarkemmin määritelty. Tämä edellyttää aina vastuussa olevan työntekijän säännöllisesti tekemiä, henkilökohtaisia käyntejä sijaishuoltopaikassa.

Sosiaalityöntekijän on varmistuttava siitä, että sijaishuoltopaikan valinnan perusteet ovat toteutuneet ja toteutuvat koko lapsen sijoituksen ajan. Tähän arviointiin vaikuttaa myös se, mitä lasta

koskevaan asiakassuunnitelmaan on sijaishuollon tarkoituksesta, sen tavoitteesta, sekä lapsen tarvitseman erityisen tuen ja avun järjestämisestä erikseen kirjattu.

Lapsen kuuleminen ja häntä koskeviin asiakirjoihin (päivittäiskirjauksiin) ja rajoitustoimenpiteisiin tutustuminen ovat oleellinen osa valvontaa.

Aluehallintovirastoilla on valvontaviranomaisena keskeinen asema lapsen oikeusturvan varmistamisessa. Aluehallintovirastojen on lastensuojelulain 80 §:n mukaan seurattava lastensuojelulaitosten toimintaa 79 §:ssä säädetyn lisäksi omasta aloitteestaan tapahtuvien tarkastuskäyntien avulla ja erityisesti valvottava lain 11 luvun nojalla tapahtuvaa rajoitustoimenpiteiden käyttöä lastensuojelulaitoksissa.

Aluehallintovirasto voi toteuttaa valvontavelvoitettaan muun muassa seuraamalla ja selvittämällä rajoitustoimenpiteiden käytön yleistä asianmukaisuutta lastensuojelulaitoksissa tai tarvittaessa esimerkiksi tarkistamalla yksittäiseen lapseen kohdistetun rajoitustoimenpiteen asianmukaisuuden.

Tarkastuskäynneillä lapsille tulee varata tilaisuus kahdenkeskiseen keskusteluun. Näiden keskustelujen avulla aluehallintovirasto voi seurata yksittäistapauksessa sekä myös yleisesti lasten kohtelua ja olosuhteita sekä arvioida lastensuojelulaitoksen toimintaedellytysten täyttymistä.

Jotta valvonta olisi tehokasta tulisi valvontakäyntejä tehdä myös yllätystarkastuksina sekä niihin aikoihin, jolloin lapset ovat sijaishuoltopaikassa. Pelkästään virka-aikana tehdyt tarkastuskäynnit merkitsevät usein sitä, ettei sijoitetuilla lapsilla ole tosiasiasa mahdollisuutta keskustella tarkastuksen toimittavan viranomaisen kanssa siten, kuin lainsäädäntö edellyttää. Tämä voi tarkoittaa tarkastusten tekemistä myös iltaisin ja viikonloppuisin.

Mikäli tarkastus tehdään ennalta ilmoitettuna käyntinä, tulisi valvovan viranomaisen joka tapauksessa edellyttää laitokselta, että lapset ovat koulutyön ja esimerkiksi lasten lomien sallimissa rajoissa tarkastushetkellä paikalla.

8 TOIMENPITEENI

8.1 Rajoitustoimenpiteitä koskeva päätöksenteko sekä kirjausvelvollisuus

Kiinnitän Ojantakasen perhekodin vakavaa huomiota siihen, että rajoitustoimenpiteet edellyttävät aina erillistä päätöksentekoa ja laissa säädettyjen edellytysten täyttymistä sekä niiden yksilöllistä ja erillistä arviointia. Rajoitustoimenpiteet eivät voi olla rutiininomaisia, kaikkia lapsia tietyissä tilanteissa koskevia toimintatapoja.

Edellä rajoituksista sanottuun viitaten lasten tavaroita ei ole sallittua säännönmukaisesti aina laitokseen saapuessa tarkastaa, lasten huoneisiin ei ole sallittua suorittaa ”joukkoratsioita”, eikä lasten liikkumisvapautta rajoittaa vain laitoksen sääntöjen perusteella.

Kiinnitän Ojantakasen perhekodin huomiota rajoitustoimenpiteitä koskevaan päätöksentekoon ja niiden kirjaamiseen siten, kuin laki edellyttää.

Laitoksen käyttämät kasvatukselliset menetelmät on myös kirjattava lasta koskeviin asiakirjoihin.

8.2 Yhteydenpidon rajoittaminen

Jos sijoitettujen lasten yhteydenpitoa rajoitetaan, tulee rajoituksesta tehdä aina valituskelpoinen päätös siten, kuin lastensuojelulaissa säädetään.

Totean lapsen puhelimen käytöstä seuraavan. Lähtökohtana lapsen oman puhelimen käytölle on se, että lapsi voi käyttää omistamaansa puhelinta ikä- ja kehitystasonsa mukaisesti samalla tavoin, kuin lapset, jotka eivät ole sijoitettuna laitokseen. Mikäli puhelimen käytöstä ei kuitenkaan aiheudu haittaa lapselle, ei silloin ole myöskään kasvatuksellista perustetta puuttua sen käyttöön ottamalla puhelin haltuun ”varmuuden vuoksi”, saati rangaistuksena.

Kiinnitän Ojantakasen perhekodin huomiota myös siihen, mitä kohdassa 5.4 on todettu lapsen puhelimen käytöstä koulussa.

Esitän, että Ojantakasessa laaditaan suunnitelma sellaisten vaihtoehtoisten menettelytapojen omaksumiseksi, joiden avulla rajoitustoimenpiteiden käyttöä voitaisiin vähentää tai niistä kokonaan luopua.

8.3 Aineiden ja esineiden haltuunotto

Lasten omaisuutta voidaan ottaa haltuun vain lastensuojelulaissa säädettyjen edellytyksien täyttyessä. Jos lapsen omaisuutta otetaan laitoksen haltuun, on haltuunotosta tehtävä lain edellyttämät päätös. Haltuunottoa ei voida koskaan käyttää rangaistuksena.

Kiinnitän Ojantakasen perhekodin huomiota haltuunotosta ja sitä koskevasta päätöksenteko- ja kirjaamisvelvollisuudesta kohdassa 5.5 sanottuun.

8.4 Henkilönkatsastus ja -tarkastus

Edellytän, että lapsen asiakirjoihin merkitään, mikä on ollut laissa tarkoitettu henkilönkatsastuksen tai -tarkastuksen tekemiseen johtanut ”perusteltu syy epäillä”. Kysymys on aina yksilöllisestä perusteesta, joka tulee arvioida jokaisen lapsen osalta erikseen. Lisäksi lapsen asiakirjoissa tulee kuvata, millä tavalla henkilöntarkastus ja henkilönkatsastus on käytännössä toteutettu.

Korostan, että henkilöntarkastusta ei voida tehdä säännönmukaisesti, rutiinitoimenpiteenä aina, kun lapsi lähtee lomalle tai palaa esimerkiksi lomailta laitokseen.

Edellytän, että lapsen riisuttamisesta luovutaan henkilöntarkastuksen yhteydessä. Henkilöntarkastusta koskeva lastensuojelulain 66 §:n säännös ei oikeuta lapsen riisuttamiseen. Tässä yhteydessä korostan, että henkilöntarkastusta ja -katsastusta tehtäessä pitää ottaa huomioon lapsen ikä, sukupuoli, sukupuoli-identiteetti, kehitystaso, lapsen yksilölliset ominaisuudet sekä uskonto ja kulttuuritausta ja valittava sellainen toimenpiteen toteuttamistapa, jolla mahdollisimman vähän aiheutetaan lapselle haittaa.

8.5 Liikkumisvapauden rajoittaminen

Kiinnitän Ojantakasen perhekodin huomiota lastensuojelulaista ilmenevään päätöksentekovelvollisuuteen. Jos lapsen liikkumisvapautta on välttämätöntä rajoittaa estämällä lapsen liikkuminen laitosalueen ulkopuolella tai rajoittamalla sitä muutoin, on laitoksen tehtävä asiasta päätös.

Korostan, että liikkumisvapauden rajoittamispäätös ei mahdollista lapsen tosiasiallista eristämistä eikä hänen sosiaalisten suhteittensa katkaisemista.

8.6 Eristäminen

Edellytän, että lapsen eristämistä koskevaan päätökseen ja eristämistä koskevaan seuranta-asiakirjaan kirjataan selkeästi eristämiseen johtanut tilanne ja lapsen käytös, eristämisen toteuttamistapa, miten eristämisen jatkamisen perusteita on eristämisen aikana jatkuvasti arvioitu ja miten lapsen eristämisen lopettamiseen on päädytty.

Edellytän, että lapsi eristetään vain, kun lastensuojelulaissa säädetyt edellytykset sille yksilöllisesti arvioiden täyttyvät. Korostan, ettei eristäminen saa jatkua kauempaa kuin on välttämätöntä ja se on heti lopetettava, kun edellytykset eristämiseksi ovat lakanneet.

Edellytän, että Ojantakasen perhekoti luopuu kohdassa 5.10 kuvatuista eristämistä muistuttavista käytännöistä.

8.7 Avohuollon tukitoimena sijoitettuihin lapsiin kohdistuvat rajoitustoimenpiteet

Kiinnitän Ojantakasen perhekodin erityisen vakavaa huomiota siihen, ettei avohuollon tukitoimena sijoitettuihin lapsiin voida lain mukaan kohdistaa rajoitustoimenpiteitä. Mikäli avohuollon sijoituksen aikana lapsen hoito ja huolenpito edellyttävät rajoitustoimenpiteiden käyttöä, on laitoksen otettava heti yhteyttä lapsen sosiaalityöntekijään, jonka velvollisuutena on välittömästi arvioida, millä tavoin lapsen kodin ulkopuolinen hoito ja huolenpito tulee järjestää.

8.8 Lasten itsemääräämisoikeutta rajoittavat käytännöt

Korostan, että sijoitetuilla lapsilla on oikeus päättää omasta ulkonäöstään ja vaatetuksestaan. Laitoksen säännöt eivät saa rajoittaa lapsen itsemääräämisoikeutta enempää, kuin on välttämätöntä. Mikäli laitoksella on tällaisia lasten ulkonäköön tai vaatetukseen perustuvia sääntöjä, jotka rajoittavat lapsen itsemääräämisoikeutta, tulee niistä luopua.

8.9 Lapsen ja sosiaalityöntekijän väliset tapaamiset

Esitän, että Ojantakasen perhekodissa kehitetään käytäntöjä, joilla varmistetaan lapsen mahdollisuudet saattaa oma mielipiteensä sijaishuoltonsa sujuvuudesta kuukausittain oman sosiaalityöntekijän tietoon. Eräänä mahdollisena menettelynä voitaisiin pitää esimerkiksi sitä, että lapsi saisi halutessaan kirjoittaa luottamuksellisen viestin sosiaalityöntekijälleen, joka lapsen itse si- netöimässä kirjekuoressa liitettäisiin kuukausiraporttiin.

8.10 Säännöt ja niiden vaikutus lapsen arkeen

Suosittelen, että Ojantakasessa laaditaan yksiköille yhteistyössä sijoitettujen lasten kanssa sel- laiset ymmärrettävät ja oikeudenmukaiset säännöt, joihin sijoitettujen lasten on mahdollista si- toutua. Siitä, miten sääntöjä tarvittaessa muutetaan, tulee myös sopia yhdessä.

Korostan, että lapsilla tulee olla tieto laitoksen käytännöistä ja säännöistä.

Ojantakasen perhekodin tulee edistää sijoitettujen lasten mahdollisuuksia osallistumiseen ja vaikuttamiseen heitä koskevissa asioissa. Lapsen oma mielipide tulee ottaa aidosti huomioon niin päätöksiä tehtäessä kuin sijaishuoltoa päivittäin toteutettaessakin. Lapselle ei saa koitua seuraamuksia oman mielipiteensä ilmaisemisesta.

8.11 Työntekijöiden käyttäytyminen

Kiinnitän Ojantakasen perhekodin vakavaa huomiota työntekijöiden asianmukaisesta käyttäytymisestä sanottuun. Edellytän, että laitoksen johto käyttää työnantajalle kuuluvia keinoja havaitessaan tai saadessaan tietää työntekijän epäasiallisesta käyttäytymisestä tai sellaisesta menettelystä, joka kohdistuu lapsen fyysiseen koskemattomuuteen.

8.12 Jatkovalvonta

Tarkastus tehtiin yhdessä Pohjois-Suomen aluehallintoviraston kanssa. Lastensuojelulain mukaan aluehallintovirastolle kuuluu erityisesti rajoitustoimenpiteiden valvonta ja seuranta.

Aluehallintovirasto on ilmoittanut, että se seuraa Ojantakasen järjestämän sijaishuollon laatua ja sen käyttämiä rajoitustoimenpiteitä. Tässä yhteydessä on välttämätöntä myös seurata ja arvioida, millä tavoin tässä pöytäkirjassa esittämäni käsitykset ja havainnot on käytännössä otettu huomioon Ojantakasen perhekodissa. Tämän takia tarkastus ei aiheuta puoleltani tältä osin enempää.

Pyydän, että aluehallintovirasto selvittää erikseen tarvittaessa yhteistyössä Valviran kanssa erään Ojantakasen perhekotiin sijoitetun lapsen erikoisairaanhoidon järjestämisen.

Pyydän, että aluehallintovirasto selvittää, miten Pulkkilan sivistystoimi on huolehtinut uuden koulunkäynnin ohjaajan resurssin varmistamisesta laitoksen kouluun.

Pyydän, että Pohjois-Suomen aluehallintoviraston toimittaa selvityksensä asiassa **30.11.2019** mennessä.

Pyydän, että jokainen sijoitetun lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä selvittävät lapselle tarkastuspöytäkirjan sisällön ja merkityksen ja keskustelelee siitä lapsen kanssa.

Edellytän, että lapsia Ojantakasen perhekotiin sijoittaneet kunnat selvittävät, onko kunnan sijaishuoltoon sijoittama lapsi joutunut omilla varoillaan korvaamaan matkakustannuksia, siten kuin kohdassa 6.9 on todettu. Mikäli näin on tapahtunut, pyydän että sijoittajakunnat arvioivat, millä tavoin lapsen maksama sijaishuollon järjestämiseen kuuluva kustannus voidaan korvata lapselle.

9 TIEDOKSI

Tarkastuspöytäkirja lähetetään tiedoksi ja toimenpiteitä varten Pohjois-Suomen aluehallintovirastolle.

Tarkastuspöytäkirja lähetetään tiedoksi ja toimenpiteitä varten laitokseen lapsia sijoittaneille kunnille Rovaniemelle, Suomussalmelle (Kainuun SOTE), SoTe-kuntayhtymä Saarikalle (Karskula, Saarijärvi, Kannonkoski), Haapavedelle (Sosiaali- ja terveystoimi Helmi), Kempeleelle, Kokkolaan (Keski-Pohjanmaan sosiaali- ja terveystoimikuntayhtymä Soite), Peruspalvelukuntayhtymä Kalliolle (Nivala ja Ylivieska), Kalajoelle, Muhokselle, Jyväskylään, Helsinkiin ja Viitasaarelle.